

૨૭૮૪

ચંદન મહ્યાગરી નાટક.

ચાર અંકમાં.

ફેટલાએક ગાયનોના વધારા તથા સુધારા સાથે.
દોહારો.

ક્યાં ચંદન ક્યાં મહ્યાગરી, ક્યાં સાથેર ક્યાં નીર;
જેમ જેમ પટે વિપતડી, તેમ તેમ સહે શરીર.

ચોથી આવૃત્તિ.

All Rights Reserved.

મૂલે દરેક પ્રસિદ્ધ કર્તાએ સ્વાધીન રાખ્યાં છે.

મુખર્ધ :—સુબોધપ્રકાશ પ્રેસમાં છાપ્યું છે.

સને ૧૮૮૬.

સવત ૧૯૪૩.

કીમ્મત ચાર આના.

ચેતવણી.

આ પુસ્તક સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ માં કાયદા મુજબ
રજીષ્ટર કરાવ્યું છે, અને ભજવી ગતાવવાના
તમામ હકો તથા છપાવવાના તમામ હકો
મેહેતા જમનદાસ ભગવાનદાસની કુંપ-
નીએ પોતાને સ્વાધીન રાખ્યા છે.

૨૭૬૪

ચંદન મલ્યાગરી નાટક.

નાટક પાત્ર.

કૃષ્ણ
રાની
સાંત

} દેવતાઓ.

ચંદન.....ચંદનાવતીનો રાજા.
મલ્યાગરીતેની રાણી.
મુનંદાતેની દાસી.
સાથેર અને નીર...તેના પુત્રો.
પ્રધાનચંદન રાજાનો.
પુંદરીકપાંદુવ દેશનો રાજા.
સરદારરાજા પુંદરીકનો. [રાજાની માસીનો પુત્ર.
રામશીંગમઈનાવતી નગરીનો રાજા અને ચંદન
પ્રભાવંતીતેની રાણી.
રતનસીંગતેનો પુત્ર.
જેદેવશાસાથેરને ઢેડના હાથમાંથી ફાંસીદેતા છોડવનાર.
ઢાકલસીંગ.....અચલાકપુરીનો રાજા.
ઢાકલસીંગની પુત્રી.સાથેરની સ્ત્રી.
સુખદેવનરપતિપુરનો રાજા.
સુખદેવની પુત્રી...નીરની સ્ત્રી.

એ સિવાયે-વિદુપક, દરબારીઓ, ખજાનચી, કંચનીઓ, ખાસદાર,
હારપાળ, ગોર, નરપતીઓ વણગારો, તનો. લશ્કરો, માલી, ખીજ
રાગ્નઓ, મચ્છીમારો, ઢેડ, ચોપદારો, વગેરે, વગેરે, વગેરે.

આખી મંડલી ઇશ્વર પ્રાર્થના કરે છે.

ઝીંઝોદી--કુમરી.

(બિનતી ધરજો ધ્યાન સજન સૌ) એ રાહ.

કૃપા કરો ભગવાન, પ્રભુજી કૃપા કરો ભગવાન;
છઠ્ઠાએ હમે નાદાન, પ્રભુજી કૃપા કરો ભગવાન--ટેક.
આપ સત્તાથી કામ આરંભ્યું, તેથી મળે બહુ માન--પ્રભુજી.
દસ દીરાએ નામ અવીચળ, છો સર્વે ગુણવાન--પ્રભુજી.
ધન મુખ સંપત્તી અવીચળ આપો, આપો શુદ્ધ યાન--પ્રભુજી.
“ હહેરી ” તમને વંદન કરેછે, રાખે છે તમોપર ધ્યાન--પ્રભુજી.

ખીજ ઇશ્વર સ્તુતિ.

ઉપલી રાહ.

છો તમે દીન દયાલ--પ્રભુજી છો તમે દીન દયાલ--ટેક.
નારદ શારદ શીવ બ્રહ્માદિ--તમને લજે ત્રેકાળ--પ્રભુજી.
નામ તમારું મુખથી લેતાં--છુટે જગત જંગલ--પ્રભુજી.
પતીત પાવન અધમ ઓધારણ--નામ છે પરમ રસાલ--પ્રભુજી.
તમને જાણ્યા વિન જીવ બટકે--સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલ--પ્રભુજી.
જે જન શરણે આવે તમારે--તેની કરો પ્રતિપાળ--પ્રભુજી.
પારસ સ્પરશે યાચે કંચન--જેમ-ધાતુ તતકાળ--પ્રભુજી.
આશા પુરણ કરજો હમારી--જાણીને નીજ બાલ--પ્રભુજી.

ચંદન મલ્યાગરી નાટક.

અંક ૧ લો—પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—રાજ દરબાર.

(પ્રધાન, દરબારીઓ, વિદુષક તથા કંચનીઓ બેઠેલાં છે ત્યાં
રાગ્નનું આવતું.)

ચોપદાર—રાગ્ન ધીરાગ્ન ચંદનરાય માહારાજને ઘણી ખંભા !
(રાગ્નનું આવીને આસને બેસતું.)

વિદુષક—વિદુષક માહારાજને ઘણી ખંભા !

ચંદન—પ્રધાનજી, આપણા નગરના લોકો કેવી સ્થિતિમાં છે અને
સર્વે રૈયત સત્તાહ શાંતિથી વર્તે છે કે નહીં ?

પ્રધાન—માહારાજ આપણા રાજમાં પ્રાણીમાત્રનું પણ સત્યમાંજ
વર્તે છે.

ચંદન—અએ મારી ગાનારીઓ, આજે તમે એવું ગાયન કરો કે
જેથી મારા જીવને અત્યંત ખુશી પેદા થાય ?

કંચનીઓ—બહુ સાફ માહારાજ.

જીલા—કુમરી.

(જલ જરત જાત જમનાકે ઘાટ) એ રાહ.

ધન્ય ધન્ય તું રાજ ચંદન, ધન્ય ચંદનાવતી નગરી તારી—ટેક.

ઈનસાફ અદલ સતવાદી છો, સર્વે રૈયતને સુખકારી—ધન્ય.

જગમાં જશ ગાયે નારી નર. પ્રતાપ તમારો છે ભારી—ધન્ય.
સુખ છે રાજા ઇંદર જેવાં, હું વારી વારી જાઉં બલીહારી—ધન્ય.

ચંદન—પ્રધાનજી, આ કંચનીઓએ કેવું સારું ગાયું છે !

પ્રધાન—માહારાજ હા ! બહુ સારું ગાયેન કયું છે, જે સાંભળવાથી
સર્વે અત્યંત પુશી થયા છઈએ.

ચંદન—પ્રધાનજી, એ કંચનીઓને હુકમ કરો કે એક બીજું સારું
ગાયેન ગાઈ સંભળાવે ?

પ્રધાન—અએ કંચનીઓ ? તમારા કોઠીલા સરીખા મીઠા સ્વરથી
એક એવું બીજું ગાયેન કરો, કે જેથી તમારા ભાગ્યનો ઉદય
થયો જાણો ?

કંચનીઓ—સારું માહારાજ.

કીંકરી—ગજલ.

(ગજ એક બ એક જો હવા પલટ.) એ રાહ.

વાહે વાહે રાયજી. મુજપર દયા મોટી કરી;
શું વખાણું વ.શ તમારા, જગતમાહી છે ભારી—ટેક.
કાઈ નથી પાછો ક્યો, નયક તમારે દારથી;
સર્વની ઉમેદ પુરી થઈ, છે તમે આગળ ખરી—વાહે.
સપદા છે કુખેરસમ. દાની ખીંતે જાણે કરમ;
સતવાદી ધર્મના રતંભ છે, પ્રસન્ન તમેપર શ્રી હરી—વાહે.
રાજ અમર રહો તમારું, તેજ જગમાં તમે;
નાશ થાજો જે કોઈ, જગમાં તમારો હોય વેરી—વાહે.
સર્વે શુણ્ણ હંડાર છે, ઉપમાં કંઈયું હું શું કહું;
રહેમ મુજ ઉપર કરો, જાણે તમારી કીંકરી—વાહે.

ચંદન—પ્રધાનજી ? એ કંચનીઓએ મારા મનને હલ કરતાં પણ વધારે ખુશી કીધું છે તેના અવેજમાં પચીસ હજાર મોહોર આપો ?

વિદુષક—હો હો ! મારા બાપરે આટલા બધા ! રૂખીઆ ! પચીસ હજાર ! કંચનીઓનાં નશીબતો ફાટી ગયાં ! (જાય છે.)

પ્રધાનજી—બહુ સારું માહારાજ.

ચંદન—અએ માહારા સરદારો ? હવે રાત્રી ઘણી વિતીત થઈ અને મને પણ ઊંધ આવે છે માટે કચેરી બરખાસ્ત કરો ?

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—રસ્તો.

(શનીનું વિચારમાં પડવું અને શાંતદેવનું આવવું.)

શનીદેવ—(વિચાર કરે છે) હું રાજ્ય ચંદનને આજે બારમી રાશે બેઠો છું, હવે મારે એને દુઃખ દેવું જોઈએ, પણ રાજ્ય સત્યવાદી છે તેથી મને એના ઉપર દયા આવે છે, પણ જો એને હું દુઃખ ન દઉં તો ઇશ્વરની કીધેલી જે નીતી છે, તેને અલોપ થઈ જાય છે. (એટલામાં શાંતદેવ આવે છે.)

શાંતદેવ—કેમ સનીદેવ ? શું વિચારમાં પડ્યા છે ?

સનીદેવ—શાંતદેવ ! આજે હું મોટા વિચારમાં પડ્યા છું કે જેથી મારા શરીરની પણ શુદ્ધિ રહી નથી.

શાંતદેવ—સનીદેવ, એવો તે શું વિચાર છે ! મને કહોતો ખરા !

સનીદેવ—શાંતદેવ ? સાંભલો. આજે રાજ્ય ચંદનને હું બારમી રાશે બેઠો છું, ને રાજ્ય સત્યવાદી છે હવે જો હું તેને દુઃખ ન દઉં તો, ઇશ્વરની જે નેત છે તે તુટી જાય છે; અને એવા ધર્મા-

ત્યાં પુરૂષને દુઃખ આપવા માટે મારા તદ્દયમાં મને અત્યંત ખેદ થાય છે.

શાંતદેવ—સનીદેવ, દયા લાવી પરમાત્માની નેત તોડવી એ મોટા પુરૂષને ન ઘટે; જીવો તો ખરા નેતને માટે ફરસરામે પોતાની માતાને મારી નાંખી ને એકવીસ વાર નક્ષેત્રી પૃથ્વી કરી, વળી નેતને માટે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પોતાનો જે યાદવકુળ તેનો સંહાર કર્યો, ને નેતને માટે અર્જુને પોતાના ભાઇ કૌરવ તેનો વધ કર્યો માટે નેત કેમ મુકીએ ?

સનીદેવ—શાંતદેવ, તમે જે કહ્યું તે ખરું છે; હવે મારો પણ એવોજ વિચાર છે કે ગમે તેમ થાઓ પણ ઈશ્વરની નેતને તો તોડવીજ નહીં.

શાંતદેવ—જહુ સારું ત્યારે સનીદેવ, નમસ્કાર છે, હું જાઉં છું.

સનીદેવ—શાંતદેવ સારું, પધારજો નમસ્કાર છે.

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—રાજ મહેલ.

(રાજ ચંદન તથા મલ્યાગરી સુતા છે, અને આકાશ માર્ગેથી સનીદેવ વર્ષમાનમાં ખેસી આવે છે.)

ખરહુનસ—ગજલ.

(ગર હમને દીલ સનમકુ દીયા શીર કીરીકુ ક્યા) એ રાહ.

સનીદેવ—શું ઘેનમાં ઘેરાએ રાગ્ય ? થાની તું હોંશીઆર;

હું વાત જે પુછું તેનો તું, જવાબ દે નીરધાર—ટેક.

કહેતો પકું હમણા તુજપર, કહેતો ઘડપણ માંહી;

જે પાપ પેલેભવ કર્યો તે, ભોગવો આ વાર—શું ઘેનમાં.

જેવાં જેવાં કર્મ કરે, કોઇ જે જગતમાંહી;
તેવાં તેવાં ફળ આપે, જગતનો આધાર—શું ઘેનમાં.
ભોગવ્યા વિન પાપનું ફળ, છુટશે નહીં;
આ વાતનો ઉત્તર કહો, મનમાં કરી વીચાર—શું ઘેનમાં.

ચંદન—(એવો અવાજ સાંભળી રાજાનું ચમકીને ઉઠવું અને રા-
ણીને પુછવું) ઉઠ ! ઉઠ ! પ્રીયા ! જો ! જો ! આ જેમી અવાજ
એકાએક ક્યાંથી થયો !

મહ્યાગરી—પ્રાણનાથ, સુંઠ રહો, વળી અવાજ તે ક્યાંથી થશે,
એતો તમને સ્વપનું આવ્યું હશે.

ઉપલી રાહો.

સનીદેવ—શું ઘેનમાં ઘેરાએ રાજા, ધાની તું હોંશીઆર;

હું વાત જે પુછું, તેનો તું, જવાબ દે નીરધાર—ટેક.

ચંદન—(ગભરાઈને) નારે ના ! સ્વપનુ તો કેમ હોય ! (ઊંચી નજર
કરી જોય છે એટલામાં સનીદેવ નજરે પડે છે.) અરે ! જો જો !
અત્રીક્ષથી કોઇ દેવતા આપણે ત્યાં આવ્યા હોય એમ લાગે છે !
(હાથ જોડીને) એ કૃપાનાથ, તેત્રીસ કરોડ દેવતા છે તેમાં તમે
કાયા દેવતા છો તે કૃપા કરી મને કહો, મારા મોટાં ભાગ્ય ઉદય
થયાં જે આજ તમારા દરશણ થયા.

સનીદેવ—અએ સત્યવાદી રાજા ચંદન, હું સનીદેવ છું, અને
આજે હું તને પારમી રાશે એકાછું, માટે તને ભારે દુઃખ ભોગ-
વવું પડશે. તું સત્યવાદી રાજા હોવાથી હું તને પુછવા આવ્યો છું
કે તું હમણા ભોગવીસ કે ધડપણમાં ?

ચંદન—માહારાજ, એ વાતનો ઉત્તર હું મારી પ્રીયાને પુછીને કહું છું

સનીદેવ—સારું રાજા, સારું.

ચંદન—ઓ મારી પ્રાણપ્રિયા, હવે આપણે સનીદેવને શું જવાબ આપીએ !

મહ્યાગરી—સ્વામીનાથ હમણાં જે દુઃખ આપણા ઉપર પડે તે સહન થસે, અને ઘડપણમાં તો રાઈ જેટલું દુઃખ પડે તો તે સુમેરી સરખું લાગસે, માટે જીવાનીમાંજ ભોગવી લઇએતો ઠીક, જીવો, મારોતો એવોજ વિચાર છે પછી તો આપની મરજી.

ચંદન—હા પ્રીયા, ખરી વાત તેં કહી, મારો પણ એવોજ વિચાર છે, સારે હવે હું એમજ કહું છું.

પરજ-ચોપાઈ.

સત્ય કહું છું શની માહારાજ, આરા શીરના છે તમે તાજ;
હમણાં દુઃખ પડો હમપર, રાખનાર છે સત્ય ઈશ્વર.
તેમાં કોઈનું જોર ન ચાલે, નીચે થાસે લખ્યું જે આ ભાલે;
માટે હું તોરે ખીતો નથી, સત્ય વાત કહું છું રે કથી.

રાનીદેવ—ઠીક, ઠીક, સગ્ન જહુ સારું હવે હું જાણીશું.

ચંદન—વાર દેવ, સુખેથી પધારો, તમેતે મારા નમસ્કાર છે.

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ-રસ્તો.

(પાંદ્રુવ દેશનો રાજા પુંદરીક પોતાનું લશકર લઈ ચંદનાવતી જીતવાને આવે છે.)

અરહુન્સ-રાગ.

(અલેક્સેસે તું માદકર અલાહકુ આદમ.) એ રાહ.

લશકર—ચાલોની સૌ ચાલો તમે લડવાને આ વાર;

મારી કાપી દુસ્મનોનો, કરીએ જઈ સંહાર—ટેક.

કોઈને મારો તેજ તબર, કોઈને તરવાર;
 કોઈને મારો તીર બાલા કોઈને કટાર—ચાલોની.
 યધ છે સામા સામી હવે, યાઓની હોંશીયાર;
 પકડોને જીવો પકડો હવે, કરવો શો વીચાર—ચાલોની.
 વળગો વાળ જંગના, મારી કરો બેબર;
 ફનેહ સદાછે આપણી, ને દુશ્મનોની હાર—ચાલોની.
 ચઢીને કીલા ઉપરે, દરવાજા તોડો ચાર;
 જઈને શહેરમાંડી લુટો, હાટને બાજર—ચાલોની.
 (રાજા પુંદરીકના સરદારને રાજા ચંદનનો દારપાળ મળે છે અને
 વાતચીત થાય છે.)

સરદાર—અએ દારપાળ, તારા રાજા ચંદનને જઈને કહે કે મારી
 સાથે લડાઈ કરે, નહીં તો શહેર સુકીને ચાલ્યો જાય એવો મારા
 રાજા પુંદરીકનો સંદેસો કહે ?

દારપાળ—વાહ સરદાર ! વાહ ! બહુ બડાઈની વાતો કરવા માંડી
 છે, તમારું મોત આવ્યું છે કે શું ?

સરદાર—ઓ મુરખ, અમારું મોતતો આવસે સારે, પણ કહેતો
 હોય તો, તને હમણા મળ જતલાવું ?

દારપાળ—અરે ઓ મચ્છર, તું મને શું મળ જતલાવશે, હું કેવાં
 કેવાં શહેર ફર્યો છું તે તું સાંભળ ? શહેર આગ્રા, ઇંદોર, કાન-
 પુરને કાશી; દીલ્લીને લખનો વળી દત્તીઆને જાંસી; કલકત્તા,
 બંગાલા મદ્રાસ અને હક્કસાન; તુર્કને તાતાર દેશ; કાબુલે, ઈરાન,
 ક્રાન્સ અને પેરીસ, વળી રશીઆ, લંડન; કચ્છ, સીંધ, ચાંદ-
 ખીતું નમ્ર, ને ઉજ્જન; જેપુર, જોધપુર, જુનાગઢ, ઇંદોર, યઈ,
 નાશિક, પુના. સેતારાથી આવ્યો છું અહીં; એવાં એવાં તો હું

હજારો શેહેર ફૂંચો છું; હું કેવો સીંહ જેવો છું ત્યારે તું શીયાલતું
શું ચાલનાર છે ! (સરદાર તેને મારવા જાય છે અને દારપાળ
ખુમ પાડતો નાસી જાય છે.)

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ--ચંદનની દરખાસ.

(પ્રધાન દરખાસીઓ વિદુષક વગેરે બેઠેલા છે અને રાજા આવે છે.)

ચોપદાર--રાજા ધીરાજ ચંદનરાય માહારાજને ઘણી ખંભાં !

વિદુષક--વિદુષક માહારાજને ઘણી ખંભાં !

ચંદન--પ્રધાનજી, આજે મારું ડાખું અંગ અને ડાખું નેત્ર ફરકે
છે એવે શું !

પ્રધાન--માહારાજ, એ માહા અપશુકન છે, આજ મને પણ ચે-
રથી આવતા હરણુ દાગા ઉતર્યો હતાં, બેરવ કલકલતી હતી.
સામેથી લાકડાનો ભારો મળ્યો હતો, વળી ધોભી મેલાં કપડાં
લઇને જતો હતો, એવાં એવાં માઠાં શુકન થયા હતાં; માટે
આજ ઇશ્વર જાણે શું ઉત્પાત થવાનો છે, તે કાંઈ હું કહી શકતો
નથી. (એટલામાં દારપાળ આવે છે.)

જીલા-મસનવી.

(અરે ઓ પરી સખજ ઓ બેહયા.) એ રાહ.

દારપાળ--ફરીઆદ ફરીઆદ છે રાયજી;

લડવાને રાય પુઢરીક આઝ્યો સહી--ટક.

છે અગણીત લસકર નહીં જેનો પાર;

તે આવીને ઉભો છે કીલ્લાની બાહાર--ફરીઆદ.

બહુ જુમો પાડે છ મચાવે છે સોર;
જાણવે છે પોતાનું જાણું એ જોર—ફરીઆદ.
કહું મુજને કર તારા રાગને જાણુ;
મુકી નમ્ર આહાર લઈ નીકલે પ્રાણુ—ફરીઆદ.
તે માટે માહારાજ થાઓની તૈયાર;
કરો હુકમ લસકરને લડવા આ વાર—ફરીઆદ.

વિદુષક—(ટટાર થઇ) અરે હું કેવો લડનાર આહાદર છું ? (બોલી
રહ્યા પછી આસહાર આવે છે.)

આસહાર—ગરીબ પરવર, આપણી નવી ઘોડસાળ એકાએક તુટી
પડી ! ને બધા ઘોડા ડગાઇ ગયા તેમાંથી કેટલાએક જાળમી થયા
છે. અને બાકીના મરણ પામ્યા છે !

વિદુષક—ઓ મોહાકાણુ ! સનાનના સમાચાર ત્રાબ્યો કે ?
ચંદન—(ઉતરીને) વારે દૈવ, તારી ગતીનો કાંઈ પારજ નથી ! વારે
સમો પણ હોય, આવા સમામાં જે ધીરજ ધરે તેજ ધીર પુરુષ
કહેવાય, માટે ધીરજ હું કેમ મુકું ! પ્રધાનજી ! તમો લસકર લ-
ઈને કીલ્લા ઉપર જાઓ ! હું મેહેલમાં જઈ હમણા આવું છું !

વીદુષક—હું પણ ત્યારે મારા ધરમાં જઈને આવું છું.

પ્રધાન—બહુ સારું માહારાજ, જેવી આપની આજ્ઞા.

પ્રવેશ ૬ ફો.

સ્થળ—રસ્તો.

(પ્રધાન વિચાર કરે છે એટલામાં દારપાળ આવે છે.)

પ્રધાન—ઓ ઇશ્વર ! આ એકાએક લસકર ચઢી આવ્યું, હવે તે હું
શું કરું ! (દારપાળ પછાડીથી આવીને કહે છે.)

દારપાળ-ઓ પ્રધાનજી ? તમે ગભરાવજો સાને માટે ? આવો આવો, જલ્દી ? હું આવો શુરવીર તમારી સાથે છતાં શું ફીકર છે ?
પ્રધાન-અરે મુરખ, હુંતો મારા વીચારમાં પડ્યો છું. અને તને મશકરી સુજે છે.

દારપાળ-ઓ પ્રધાનજી, એ માટે વિચાર સાનો કરવો હતો ?
અરે હું કેવો છું ?

મેલ.

મારે તેની ખાછળ ચાલું, ભાગે તેની આગલ ચાલું;
કદી લડાઈ શરૂ થઈતો, જુઓ પાડી નાસી જાતો.
પુર્વમાંથી જુમ પડેતો, પશ્ચિમ દીશમાં જોતો રહું;
દક્ષીણમાંથી આવે લક્ષ્મી, તો હું વાટ ઉત્તરની લઉં.
માખી-મારૂં પાંખો તોડું, દાંતે માખણ ચાવી ખાઈ;
સે. મુકીથી પાપડ ભાગું, એવો રજપુત હું કેહેવાઈ.
નાના બાળક જુઓ પાડી, રડતા હોયતો કદી ન બોલું;
તરસ વધારે લાગી હોયતો, એચાર લોટા પાણી પીઈ.

દારપાળ-અરે આવો હું પેહેલવાન તમારી સાથે છતાં તમે શા-
માટે બીજો છો ?

પ્રધાન-અએ દુષ્ટ, આવા સમામાં તું પણ કઠણ શબ્દ સંભળાવે
છે, હું જાણું છું કે તું તે દુશ્મનનો મેલાપી છે માટે જ અ-
હીંચી ? નહીંતો આ તરવારથી તારૂં માથું કાપી નાંખીશ !

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ-રાજમેહલ.

(રાજા ચંદનને કચેરીમાંથી આવતાં અમુર થવાથી મલ્યાગરી દાસીને પુછેછે એટલામાં ચંદન આવેછે.)

મલ્યાગરી-દાસી ! દાસી ! (દાસી આવેછે.)

દાસી-ખાઈસાહેબ શી આજ્ઞા છે !

મલ્યાગરી-જેની હજુ સુધી મારા પ્રાણુનાથ કચેરીમાંથી કેમ નથી આવ્યા ! (ગભરાઈને) અરે ! આજે મારું જમણુ અંગ કેમ ફરકે છે ! રખેતે કાંઈ અપશુકનની નીશાની તો ન હોય !

દાસી-ખાઈસાહેબ, ધીરજ ધરો તે હમણા આવતા હસે; અરે! જુવો ! પેલા સામેથી આવે છે.

મલ્યાગરી-(આડીંગન કરેછે) કેમ પ્રાણુનાથ ! તમને કચેરીમાંથી આવતા આટલી ગધી વાર લાગી!

ચંદન-પ્રીયા, આપણો દીવસ હવે ઉલટો આવ્યોછે ! આપણાં કીલ્લા ઉપર લશ્કર એકાએક ચઢી આવ્યું છે, માટે હું ત્યા જાઉં છું!

મલ્યાગરી-(રડીને) અરેરે પ્રાણુનાથ ! આતે શું થયું ! અને હવે તે શું થશે!

ચંદન-પ્રીયા, તું શેષક શા માટે કરેછે, જરા ધીરજ ધરો, ઈશ્વર ઉપર ભરોસો રાખ કે તે આપણને સહાય કરશે.

મલ્યાગરી-અરેરે પ્રાણુનાથ ! આ શહેરનું ગમે તેમ થાઓ ! પણ હું તો તમને નહીં જવા દઉં !

ચંદન-પ્રીયા તું તો છેક ઘેલી થઈછે (પાતાની સ્ત્રીને દીલાસો આપી જાયછે.)

મવેશ ૮ મો.

સ્થળ—આગલું જંગલ.

(રાજા પુંદરીકનું લશ્કર ગાતું ગાતું આવે છે.)

ઝીંઝોટી—લશ્કરે

(વીદા થાવો, વીદા થાવો રાજશ્રી માટે) એ રાહ.

લશ્કર—સુરા જન તન મનથી સૌ ચાલો,

શત્રુઓને આપણે. મારી કાઢી કાઢો—ટેક.

હીમત રાખજો સૌ, અસુરને હંકાવીએ મહુ;

શું એની છે મગદુર, હીમતે લલકારો—શુરા.

કીધાં છે આપણે હેરાન, લલશું ચંડાલોના પ્રાણ;

આ તરફારે કાઢી જનન, લાલા લય લય મારો—શુરા.

મવેશ ૯ મો.

સ્થળ—પાછલું જંગલ.

(પુંદરીકનું લશ્કર ગાતું ગાતું આવે છે.)

અંચેછ રાહ.

લશ્કર—ચાલો શુરવીર ધરવી નહીં ધીર, (એ)

મારસું તાંકી તાંકીને ખુબ તીર, (એ)

દુશમનોના ઉરાડસું શીર—ચાલો.

(ચંદન પોતાના કીણામાં લશ્કર લઈ ઉભો છે ત્યાં રાજા પુંદરીક

આવી લડાઈ કરવાને કેહેલું.)

બેત.

પુંદરીક—મુકી કીણો બાહાર, આવની રાજેચંદન તું;

ત્તી સરીખો છુપી રહો છે, આ કીણામાં તું શું

ચંદન—સાંભલ એ દુષ્ટ પુંદરીક, તું ગર્વ ના કર લગાર,
 ગર્વ તારો ઉતારસે, મારી આ તરવાર.
 પુંદરીક—એવી હીમ્મત રાખે છે તો જો તું મારું જોર;
 એક પળમાં પોહોચાડું, જ્યાં છે નર્કમાં ઘોર.
 ચંદન—મારા જોરને અથે પાપી, તું જીલી ગયો આજ;
 હજારોવાર રણમાંહેથી નાહાઠોવો શું નથી આવતી લાજ.
 પુંદરીક—ત્રેદલ સરીખો બકી રહ્યો છે, મોડેથી શું બોલ ?
 કરની ધાવ આ સર્વે દેખતા, ઉતારું તારો તોલ.
 ચંદન—ઓ મુરખ શું બકી રહ્યો છે, લે હવે સંભાલ;
 દમણ મોકલું યમપુરીમાં ને આણું સૌનો કાળ.
 (લગાઈ થાય છે અને ચંદનરાજનો પરાજય થાય છે.)

અંક ૨ જો—પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—કુટ જંગલ.

(રાજા ચંદન, મલ્યાગરી, સાયેર, અને નીર એ ચારેનું આવવું
 અને ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરવી.)

ભયેરવી મુસ્તેજાદ.

(દીલકે દેનસે કીસીરાહ મુજે ઈનકાર નહી) એ રાહ.

ઓ પ્રભુ શું ક્યાં પુર્યે હમે પાપ બારી—આ શી ગતી હમારી;
 દીનતા દયાલ હમપર આંખ ફરી કેમ તારી—આ શી ગતી હમારી;
 શરણે આવે તેને તો મરણ ન હોય સ્વામી—તું તો છે અંતર જામી;
 બ્રહ્મવહલ તું તારું પ્રદણ જરા જો વીચારી—આ શી ગતી હમારી;

દ્રોપતીના ચીર પુર્યા ગજની તેવારે કરી--અન્નમેલ તાર્યો હરી;
 વીંદરની ભાજી જમ્યા ઉગારી અલ્યા નારી--આ શી ગતી હમારી;
 ક્યાં મારો દેશને ક્યાં રાજને ક્યાં સુખ મારાં--ફરવું ક્યાં આ વનમાં;
 ત્રાહેરે ત્રાહે હવે સાહે થાજે તું મુરારી--આ શી ગતી હમારી.
સાયેર અને નીર--(કરગરીને) આ મારા વાહાલા માત પીતા!
 અમેને તો પાણીની ઘણી તરસ અને લુપ્ત લાગી છે! મારે
 ગમે તેમ કરી, અમેને અન્ન પાણી લાવી આપો, અગર જન
 અન્ન પાણી નહીં લાવી આપો તો હમારા પ્રાણ જતા રહેશે!
ચંદન--(કરગરીને અરે! મારા ખારા પુત્રો! મારી આંખોનાં
 તારા! મારા સ્નેહી! અરે! અહીં કોઈ જાડ ઉપર ફળ ફૂલ
 કાંઈ નથી! તેમ પાણી પણ આટલામાં દેખાતું નથી, અરેરે!
 હવે હું શું કરું! મારા બાપ! જરા ધીરજ રાખો, કેમકે તમે
 ડાહ્યા છો, આગત્ર આલો પાણી ઘણું મળશે!
સાયેર અને નીર--વાર પીતાજી જેવી તમારી આજ્ઞા!

પ્રવેશ બીજો.

સ્થળ--રસ્તો.

(ચંદન, મહ્યાગરી, સાયેર અને નીરને પાણીની તરસ મટતી નથી
 તેથી કરીને ઘણા કરગરે છે અને એ લોકોના જવા બાદ
 પ્રધાન અને વિદુષક દાખલ થાય છે.)

પીલુ--ગજસ.

(કહું ક્યા ફલકકા સતાયા હુંમે.) એ રાહ.

સાયેર અને નીર--સાંભલો માત પીતા સુખ દાષ;
 તરસે કરી જાય છે કંઈ સુકાર્થ--ટેક.

ને જલ આએ વખતે નહી આપો;
તો નહી પ્રાણ રહે દેહે માંહી--સાંભલો.
ખાળું જે દુઃખ પડે તે સહીએ;
પણ આ દુઃખ નહી સહાએરે કાંઈ--સાંભલો.
જેમએ ત્યાં જઈ પાણી લાવો;
ચાહો હમારી ને કુસલાઈ--સાંભલો.

ભયેરવી-ગજલ.

(ઈશ્કમે તોરે કોહો ગમ.) એ રાહ.

ચોરી કરી હમે તે શું, આ શું દીધું દુઃખ પ્રભુ;
પાપ તે અમથી શું થયું? આ શું દીધું દુઃખ પ્રભુ-ટેક.
પુત્રે હમારે તાહ કે, તડકો કદી જોયો નથી;
તેનું પાણી ખીત સુકે ગયું, આ શું દીધું દુઃખ પ્રભુ-ચોરી.
ખખર નથી દીન રાતની, ચલાસં વનમાં તેથી કેમ;
કામલ શરીર છે પ્રીયાનું, આ શું દીધું દુઃખ પ્રભુ-ચોરી.
ક્યાં તે હમારે રાજ સુખ, ક્યાં વીપત આવી પડી;
હાયે હવે હું શું કરું! આ શું દીધું દુઃખ પ્રભુ-ચોરી.
તુંને દયાળુ વેદ શાસ્ત્ર, ને રૂપિ મુનીએ કહ્યો;
નીરદય થયો આંત્ર કેમ તું? આ શું દીધું દુઃખ પ્રભુ-ચોરી.
સાચેર અને નીર--વાહાલા માત પીતા! અમોને પાણીની તરસ
બહુ લાગી છે, પીતાજી! પાણી! પાણી! પાણી વના ગયું
સુકાઈ જાય છે, માટે પાણી લાવી આપો!
ચંદન--માહારા વાહાલા પુત્રો! તમો દાહયા થઈને મારા ઘાએલ
થયેલા દીલને વધારે શા માટે દલગીર કરો છો! જરા આગળતો
ચાલો ક્યાંએ પણ પાણી મળસે.

(જાંય છે અને પ્રધાન દાખલ થાય છે.)

પ્રધાન—(એ ખસો) અરેરે પ્રાણુ દાતાર ! ઓ સત્તના સ્તંભ ! અરે માહારાજ ! તમે મયાને મને સાથે કેમ નહી લઇ ગયા ! ઓ અન્નદાતાર ચંદન ! મેં તમારું શું ખગાડ્યું ! હાય ! હાયરે ! હવે તમારો વીછોડો મારાથી કેમ ખમાસે ઓ પ્રાણુ ! ધીમાર છે કે હજી સુધી તમે શરીરમાં રહ્યા છો ! અરે ! નીકળી કેમ જતા નથી ! હાયે ! ચંદન ! ચંદન ચંદન ! (મુઠ્ઠા ખાઈ પડે છે એટલામાં વિદુષક દોડતો આવે છે અને ધાંધલ કરે છે.)

વિદુષક—(ગભરાઇને) અરેરે દોડોરે દોડો ! પ્રધાનજીને એકાએક શું થયું ! અરે હમણા ખોલતા હતાને ! મરી ગયા કે શું ! (તેની પાસે ખેસે છે અને પ્રધાનને હીલવે છે અને પ્રધાન હુંશીઆર થાય છે.)

પ્રધાન—અરે વીદુષક, તે ક્યાંએ પણ આપણા રાજને જોયા કે નહી ?

વિદુષક—(ખંખારીને) અરે માહારાજ, હું તો ગામે ગામ ને શે-હેરે શેહેરે અને દેશો દેશ, ફરી વળ્યો, પણ ક્યાંએ રાજનો પત્તો મળ્યો નહી ?

પ્રધાન—વિદુષક, હવે આપણને સત્તવાદી રાજ તે ક્યાં મળસે ! માટે હવે આપણે શો ઉપાય કરવો ?

વિદુષક—પ્રધાનજી જીવો ઉપાયતો એક છે, તમે કરોતો કહું.

પ્રધાન—વિદુષક ! કેહેતો ખરો ! શું છે !

વિદુષક—તો સાંભળો, પ્રધાનજી, જો તમેને રાજનો પત્તો મેળવતો હોય તો, આ સફેદ લુગડાં ઉતારીને ભગવાં લુગડાં પેહેરો, પછી આ તમારા માથા ઉપરનું ચક્રરત્ન કાઢી નાંખો, ઘેર બા-

હારને આગ લગાડો, બચ્ચાં કચ્ચાં મારી નાંખો, બાઇડીને સો-
નાપુર મોકલો, પછી આપણે ગામે ગામ અને દેશે દેશ અને
જંગલે જંગલ ફરીએતો ક્યાંએ પણ આપણને રાજ મળસે.

પ્રધાન—વીદુષક! બહુ સાઈં ત્યારે, તૈયાર થા ?

વિદુષક—પ્રધાનજી, મારી ક્યાં ખોટી છે ? મારાં તે ક્યાં રડનાર
કુટનાર છે, જે છે તે તમારાંજ છે ?

પ્રધાન—ત્યારે વીદુષક ચાલ ? ખોટી થવું નહીં જોઈએ ?

વિદુષક—ત્યારે ચાલો ? (જાય છે)

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—બાગ.

(રાજા રામશીંગના બાગની અંદર રાજા ચંદન મલ્યામરી, સાયેર,
અને નારતું આવવું, અને બાગની ઘણી સરસ રચના જોઈ
પોતાના પીતાપાસે અંદર જવાની આજ્ઞા માંગવી.)

કલ્યાન—ગજલ.

(અજબ સનમકી અદાએ દેખી.) એ રાહ.

સાયેર } જુવો પીતાજી નજર કરીને, બાગ આ સુંદર બન્યોછે કેવો
અને } સર્વે જાતનાં ઝાડ છે તેમાં, તરેહ તરેહનો ભર્યોછે મેવો-ટેક.
નીર } ચંપા ચંબેલી મોગરા મરવો, ગુલાબ આદી છે ફુલ જેમાં
મન સુગંધીત સીતળ વાયુ વહે છે મનડું હરાય તેવો—જુઠ
જેમાં ફરેથી માહા સુખ થાયે, જાય ટળી પળમાં દુઃખ દેહેના;
મુખે કહી નવ સકાય શોભા, ઈંદ્રના નંદન તેવોના જેવો જુઠ
હમારા મનમાં છે એવી ઈચ્છા, એ હાથ જેડીને કહીએ છીએ;
એ બાગમાં બન્ને જઈએ ફરવા, પીતાજી હમને રજા જો દેવો-જુઠ.

ભયેરવી-મજલ.

(મેં કબ તલક ઈસ તરાહ ખશેમાન રહુંગી) એ રાહ.

ચંદન—ન જાય મારા પુત્ર, પરાયા તે બાગમાં;

શું કામ છે ત્યાં આપણું, પરાઇ જગમાં—ટેક.

કોઇ પકડી કરે કેદ, ત્યારે કરવું પછી શું;

હુઃબ આવી પડે ઉલટું, સુખના તે ભાગમાં.—નજાય.

આબ્યો છે દહાડો ઉલટો, તમા જણોએ વીર;

હાથે કરી પડેકાં, આવી બગતી આગમાં—નજાય.

સાયેર અને નીર—પીતાણ ! હમેતો એ બાગમાં જઈશું, ને જસ

પાણી બાણીતો પીએ, કે જેથી જસ જીવને શાંતીતો પાય !

ચંદન—ભલે જાઓ મારા બાપ, પણ કોઇ ફળ ફૂલ તેહતા નહી હો !

સાયેર અને નીર—વાર પીતાણ જેવી તમારી આજ્ઞા.

(એક ખુણામાં ચંદન અને મલ્યાગરી બેસે છે, નીર અને

સાયેર પાણી પીવાને જાય છે, પાણી પીધા પછી નીચે

પડેલાં બે ફળ છે, તે પર નજર પડવાથી તે લઈને

જાય છે, એટલામાં રાજા રામસીંગ અને તેની

રાણી પ્રભાવંતી બાગમાં ફરવાને આવે છે,

બાગમાં ફરે છે અને છોકરાઓ ઉપર ન-

જર પડે છે તે જોઈને રાજા રામસીંગ

બોલે આશ્ચર્ય પામે છે)

રામસીંગ—અયે સીપાઇઓ પેલા છોકરાઓ કોણુ છે ? તેઓને મારી

પાસે લાવો પણ મારતા નહી હો ? ફાસલાવી ને લાવો ?

સીપાઈઓ—વાર ગરીબ પરવર (ભાંથી સીપાઈઓનું જવું અને છોકરાઓને પુછવું) અચ્ચે છોકરાઓ ? ચાલો ? તમને અમારા રાજ્ય બોલાવે છે ?

સાયેરઅનેનીર—(ગભરાઈને) અરે ભાઈ હમારું રાજ્ય પાસે શું કામ છે ! કહેતો અહીંથી જતા રહીએ ?

સીપાઈઓ—ઓ ભાઈ ખુશાથી આવસોતો સાઈ, નહીતો ખાંધાને લઈ જઈશું.

સાયેર અને નીર—ચાલો ! સાધ ચાલો ! જેવાં હમારા કીસ્મત (રાજ્ય પાસે જાય છે.)

સીપાઈઓ—માહારાજ, લો આ બાળકો આવ્યા.

રામશીંગ—અચ્ચે છોકરાઓ, તમો કોણ છો ? અને તમે અહીંઆ કેમ આવ્યા છો ?

સાયેર અને નીર—(કરમરીને) પીતાજી ! હમો બીખારી છઈએ, હમોને તરસ લાગી હતી. તેથી આ બાગમાં આવ્યા, અને પાણી પીધું અને બે ફળ નીચે પડેલાં હતાં તે ઉપાડી લાધાં એજ હમારી તકરીર, એટલા માટે હમોને સીપાઈઓ પકડી લાવ્યા.

રામશીંગ—પુત્રો કાંઈ શીકર નહી કરસો, લો બીજાં ફળ મંગાવી આપુછું (માળીને કહેછે) માળી ? જા ? થોડાએક મીઠાં રવાદીટ ફળો તોડી લાવ ? (માળી ગયા પછી) અચ્ચે બાળકો તમે સલ કરી કહો કે તમો કોણના સંતાન છો ? તમારાં ચીન્હો બીખારી સરીખાતો કાંઈ જણાતા નથી, તમારી સાચે કોઈ છે કે તમો એકલા છો ? અને આ દેશમાં તમારું આવવું કેમ થયું ?

સાયેર અને નીર—પીતાજી હમો રાજ્ય ચંદનના પુત્રો છઈએ, હમારું રાજ્ય દુટ પુઢરીકે લઈ લીધું, અને હમારાં પશુ મરણી

તૈયારી હતી, પણ હથ્થરની કૃપાથી હમારાં માત પીતા, અને હમો બન્ને ભાઈ મળી ચારે જણાં ભાગ્યાં અને બેચાર દીવસનાં ભુખ્યાં તરસાં અહીંયાં આવ્યા છપએ હમોને એવી પણ ખબર નથી કે આ કયો દેશ છે ?

રામશીંગ—(આશ્ચર્ય પામી) ભલે આવ્યા મારા પરમરનેહી ! તમારે માથે આવું દુઃખ ! (છાતી સાથે ચાંપીને) ક્યાં છે મારો વાહાલો ભાઈ ચંદન અને સતી મલ્યાગરી !

સાથેજ અને નીર—પીતાશુ, તેઓ કાંઈ દુર નથી, તેઓ આ બાગની પાસેજ બેઠાં છે.

આબી—લો ગરીબ પરવર, આ ફળ લાવ્યો.

રામશીંગ—પુત્રો ? લો ? ખુબ પેટ ભરીને ખાવો ? (છોકરાઓ ફળ ખાઈ રહ્યા પછી) ચાલો પ્રીયા પ્રભાવતી, સલવાદીક ભાષ ચંદન અને સતી મલ્યાગરીના દરશણ કરીએ, (જાય છે અને ચંદનને જોઈ આશ્ચર્ય પામીને) હો ! ભાઈ ચંદન ! આ શો ગજબ !

ચંદન—કાણુ ભાઈ રામશીંગ ! (અને જણુ ભેટ્ટે છે)

રામશીંગ—ભાઈ ! મેં આપણા પુત્રોને મોઢેથી સર્વ બનેલી વાત સાંભળી તે ઘડી મારી છાતી ફાટી જાય છે ! પણ હોય એ વાત કંઈ આપણા હાથમાં છે, એતો જે સુખ અથવા દુઃખ થવું તેતો દેવને આશીર્વાદ છે, માટે જોવો સમો તેવી ધીરજ રાખો, અને ભાઈ આ રાજ પણુ તારૂંજ છેતી, ચોપદાર ? આપણા નગરમાં રાજ્ય ચંદનની આણુ ફેરવો કે આજ થકી સર્વે રૈયત રાજ્ય ચંદનતા હુકમમાં વર્તે ?

ચોપદાર—સારું માહારાજ જેવી આપની આજ્ઞા.

રામશીંગ—ચાલો ભાઈ માલો, મેહુલમાં જઈ આ ભગવાં વચ્ચે બેસી નાખો. (જાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—રસ્તો.

કાશી—ગજલ.

(બાહરે રામા બીતર રામા.) એ રાહ.

પ્રધાન અને વિદુષક—ઝ્યાં હવે ગોતીએ રાખને ભાઈ;
ઈશ્વરે કીધી અંતે જુલાઈ—ટેક.
જોગી થયાંને ભગવાંરે પેહેયાં;
તજ કુટુંબ સઘલી પ્રભુતાઈ—ઝ્યાં.
દેશો દેશ અને જંગલે જંગલ;
ફરી ફરી આવ્યા છઈએ અહીં—ઝ્યાં.
સત્યનો સ્તંભ. ધર્મ વતી ધારી;
ઝ્યાં મલસે એવો શુખદાઈ—ઝ્યાં.

પ્રધાન—વિદુષક! શેહેરે શેહેરે! અને જંગલો જંગલ ક્યાં! પણ
ઝ્યાંએ રાખનો પતો મળ્યો નહીં! અરે! ફરતાં ફરતાં તો મારા
પગમાં છાલાએ પડ્યાં અને મારાથી તો હવે ચલાવું પણ નથી!
માટે શો ઉપાય કરે!

વિદુષક—(હસે છે) હા: હા: હા: દુનીયામાં સર્વે કોઈ પોતાનાજ
દુ:ખને રડે છે, અરે! તમારા પગમાંતો છાલાજ પડ્યા પણ મને
તો માહ અશાદ રોગ થયો છે ?

પ્રધાન—અરે વિદુષક કહે તો ખરો શું રોગ થયો છે ?

વિદુષક—જુવો ત્યારે સાંભળો, જ્યે હું દોડું છું તો મને દમ ચડે
છે; (હાંફે છે) અને હું ખાઈ છું ત્યારે મારું પેટ ફુલે છે, અને

હું પાણી પીજી છું કેની, તારે મારા મજામાં ગટ ગટ ગટ કરીને
અવાજ થાય છે, હવે તમને દુઃખ મોટું કે મને કેહોની વાર?
પ્રધાન—અરે એવું દુઃખતો તનેજ પરવડે, અરે! વિદુષક, રાજ
ગયું રાજનો વીછોડો થયો. ધરખાર, બચ્ચાં, છોકરાં સર્વે મુ-
કોને આપણે અહીંઆ આવ્યા તોએ તારી ટેવ ન ગઈ કે હજી
તું મશકરી કરે છે!

વિદુષક—ખરું કેવું એમાં મશકરી શાની?

પ્રધાન—વિદુષક તારે હવે ચાલવું છે કે બકબક કરવી છે?

વિદુષક—ચાલોની તારે, અહીંઆ કોની ખોટી છે? જે છે તે
તમારીજ. (જાય છે અને તરત શનીદેવ આવે છે.)

બેત.

શનીદેવ—રાજબ્રહ્મ સાંથી કર્યો, મોકલ્યો વનમોજાર;

અહીં આવી સુખ પામીઓ, તેથી અધિક નીરધાર.

હું અવલો મહ બેસીઓ, ને જે સુખ પામે રાય;

તારે મારું માહતમ શું? માટે કરું કાંઈ ઉપાય.

રામશીંગના પુત્રને અહીંથી જીંચકી લઉં;

માયાનો બીજો રતનશીંગ કરી સુવાડી દઉં.

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—રાજ મહેલ.

(રતનશીંગ તથા સાયેર તથા નીર સુતા છે અને શનીદેવ બીજો

રતનશીંગ બનાવેલો ત્યાં સુવાડે છે અને ખરા રતનશીંગને

જીંચકી જાય છે, સાયેર ઉઠે છે પછી રતનશીંગને ઉઠાડવા

જાય છે, માયાને રતનશીંગ નહીં ઉઠવાથી પોતાના

કાંઈ નીરને ઉઠાડે છે.)

સાયેર—ઉઠ ઉઠ ભાઈ રતનસીંગ ! સહવાર થઈ ! (રતનસીંગ ઉઠતો નથી) ઉઠ ઉઠ ભાઈ ! આવી ઊંધ તને કેમ આવી છે ! (મરેલો જોઈ નીરને કહે છે) ઓ ભાઈ નીર ! ઉઠ ઉઠ ! જોની રતનસીંગ કેમ બોલતો નથી ! (નીર ઉઠે છે અને જોઈને આશ્ચર્ય પામે છે.)

નીર—ઓ ભાઈ ! જીલમ થયો ! આપણું કીસ્મત કુટી ગયાં ! રતનસીંગતો મરણ પામ્યો ! તું અહીંઆ બેસ, હું આપણું માત પીતાને બોલાવી લાવું છું.

(સાયેર બેસે છે અને નીર જાય છે અને પોતાના માત પીતાને તેડી લાવે છે.)

મહ્યાગરી—શું છે દીકરા સાયેર ?

ચંદન—શું છે ભાઈ ?

સાયેર—માત પીતા જીવોની રતનસીંગ કેમ બોલતો નથી ?

મહ્યાગરી—ઓ પ્રાણનાથ ! રતનસીંગતો મરણ પામ્યો !

ચંદન—હા ! મારી વાલાલી પ્રીયા ! આપણે માથે મોટું કલંક બેઠું હવે આપણે રામસીંગને શું જવાબ દઈશું ?

ભયેરવી—મુસતેજાદ.

(અદ્રસોસ તુજે કંઈરોમે યહાં કીસને સુલાયા.)

ચંદન—શું ભાગ્ય જંગમું ઉલટું આણું હમારું આજ.

વાહેરે ઈશ્વર વાહે. વાહેરે ઈશ્વર વાહે,

કર સાહે તું આવી હવે, મરીબના નવાજ—ટેક.

ઓ બાપ રતનસીંગ તો હમને દીધો દગો,

હમને દીધો દગો હમને દીધો દગો.

હવે હમારી જગનમાં તે કેમ મેહેરો લાજ—વાહેરે.

આવીને કોઈ પુછસે, તો જવાબ દઈશું શું,
જવાબ દઈશું શું, જવાબ દઈશું શું,
કલંકમાં પેહું હવે, અવળું થયું કાળ—વાહેરે.
તું મરતાં હમે ચારે જણા કેમ ન મુવા,
કેમ ના મુવા, કેમ ના મુવા,
આવા કહણ સમામાં સલ રાખજો માહારાજ—વાહેરે.

પ્રવેશ ૬ ફો.

સ્થળ—રસ્તો.

શનીદેવ—વાહ ! વાહ ! હવે તાલ ઠીક થયો. હવે રાજાં રામસીંગના ગોરતું સ્વરૂપ ધારણ કરી, રાજા રામસીંગ પાસે જાઉં, અને કહું કે તારા છોકરા રતનસીંગને રાજા ચંદને મારી નાંખ્યો છે, આવું કલંક બેસાડાથી, રાજા ચંદન જે હાલ સુખ ભોગવે છે, તેમાંથી તે ધરતરફ થશે, હા ! એ તાલ ઠીક છે, ચાલ જાઉં. (જાય છે.)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—આગસો મહેલ.

(રાજા રામસીંગ વીઆરમાં ઉભો છે ત્યાં શનીદેવ ગોરતું સ્વરૂપ ધારણ કરીને આવે છે.)

ખેત,

ગોર—આંધળો થઈને અરે આ સજા શું ઉભો છે તું ?

રતનસીંગને મારી નાંખ્યો. ચંદને કહું છું હું.

રામસીંગ—અરે ગોર, શું ઘેલા થયા કે સ્વપ્નમાં આવ્યું આજ;

સસભો રતન જે ચંદન તેથી કેમ બને એ કાળ.

ગોર--સત્ય સત્ય છે ઓ રાજા, સત્ય કહું છું ખોલ;
ખોટું હોય તો માથું આપું એછે મારો કોલ.

રામસીંગ--કેમ તમેને ખબર પડી કહેતો ખરા લગાર;
બુદ્ધિ તમારી ફરી ગઇ, કે મોત આવ્યું નીરધાર.

ગોર--દેવા આશીર્વાદ ગયો તો ચંદનને ત્યાં હું;
દરવાજા તો બંધ હતા, ત્યાં કૌતક એક થયું.
મીસ સાંભળી તારા પુત્રની મુજબ થયો વીચાર;
દરવાજાની ફાટ માંછીથી મેં જોયું નીરધાર.
રતનસીંગના ગળામાં ફાંસો જોઇ હું નાઠો રાય;
ચાલ તું મારી સાથે તુજને દેખાડું હું ત્યાં.

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ--રાજા મહેલ.

(ચંદન, મલ્યાગરી, સાથેર અને નીર, તથા માયાનો રતનસીંગ છે,
ત્યાં રાજા રામસીંગ તથા ગોર આવેછે અને સાર પછી
પ્રભાવતી આવે છે.)

ગોર--(આંગળી કરી) જો રામસીંગ આ તારો પુત્ર.

રામસીંગ--(આશ્ચર્ય પામી) હા! હા! (મુઠ્ઠા ખાઇ પડે છે.)

ગોર--ઓ દુષ્ટ ચંદન! તને જુડે હવાલે રખડતો જોઇ, ને તારા
બાઇ રામશાગને દયા આવી, ને તને રાજા સોંપ્યું ત્યારે ઓ
પાપી! તેં તેના પુત્રનો ઘાત કર્યો!

ચંદન--(નીસાસો મુકી) બાઈ રામસીંગ, ગોર કહે છે તે બધું
ખરું છે, મારો દિવસ આવ્યો આવ્યો, અને મને કયુદ્ધી આવવાથી
મેં તારા પુત્રનો ઘાત કર્યો છે, માટે તને મને તે મને સીક્ષાકર!

રામસીંગ—ભાઈ ચંદન, હું મારી પક્કી ખાતરીથી કહું છું કે એ કામ તારાથી કદી બનેજ નહીં.

દોહોરા.

સમુદ્રમાં જાણે તજે, દગી સું મેરું જાય;
તોપણ ચંદન તુજથકી, કદી એ કામ ન થાય.
કીરમત તેનાથી કરી પામ્યો મરણુ એ તન,
દોરી તુડી ઉઘની, શોક ન કર તું મન.
આ બે મારા પુત્ર છે, સાચેરને વળી નીર;
રતનસીંગ પણ તેજ છે સાંભળ ચંદન ધીર.

સીપાઈઓ—(બાજુ પર) અરે રાજની તો મતી ફરી ગઈ, પુત્રનો વેરી જે ચંદન તેને આવાં મીઠાં વચન કહે છે ?

૨-સીપાઈ—અરે રાજ તો ભોળો છે, એ ચારે જણાને પકડીને મારી નાંખો ?

૩-સીપાઈ—અરે જુવો છો શું, કો આ તરવાર ?

૧-સીપાઈ—અરે જલદીથી એના માયાં ઉડાવી નાંખો ! એ પાપી-એના મોડા બેના લાયક નથી.

૨-સીપાઈ—અરે વખત શું લગાડો છો પકડો જલદી ?

ગાર—(રાણી આવે છે તેને કહે છે) જુવો રાણીજી, આ તમારો પુત્ર, આ રાજચંદને મારી નાંખ્યો.

મખાવંતી—હાય ! હાય ! મારા પુત્ર ! (મુઠ્ઠા ખાઈ પડે છે પણ થોડા વખત પછી હેંશીઆર થઈ, પોતાના બોળામાં રતનસીંગનું માથું મુકી ગાય છે.)

પરજ-ચોપાઈ.

ઉઠો ઉઠોરે રતનસીંગ વીર. તુંને આવું ઘટે નહીં ધીર;
પુત્ર ઉઠની બેઠો થાને, આજ દુઃખડાં પડ્યાં તારી માને;
ચંદન આ શું કીધું તેં અધર્મ, એવું ઘેડ કરે નહીં કર્મ;
મારા પુત્રની કીધી તેં ઘાત, એ પાપી આ શો કર્યો ઉતપાત;
ફરતો તો વનમાં તું ભુટે હાલ, દીધું રાજ અને કીધો ન્યાય;
તેનો બદલો આપ્યો આજ, તુંને આવી કેમ ન લાજ;
પુત્ર તુજ વીન પ્રાણુ આધાર, મારા જીવતરમાં છે ધીન્કાર.

(મુછીત થઇ જાય છે.)

રામશીંગ—ભાઈ ચંદન, હમણા સમો ખીન્ને છે માટે થોડા દીવસ
ફરી આવો તો ઘણું સારું. (મલ્યાગરીને કહે છે) એ સતી
મલ્યાગરી! મેં તમારું અપમાન કર્યું છે માટે મને શ્રાપ આપો!
(રાજચંદન, મલ્યાગરી, સાચેર અને નીર બધા ઉભા થાય
છે અને ગાયન ગાય છે.)

રાગ—માંડ.

(તુ આ જ નજર તાલબે દીદાર હું તેરા) એ રાહ.

પ્રણામ છે ભાઈ તને છેવટે પ્રણામ;
જનુ છું તજ પુત્રને આ જગાએ આમ-ટેક.
પ્રણામ કે જે માતને મુજ તાતને પ્રણામ;
પ્રણામ તપ્ત તાજ ક્ષત્રી જતને પ્રણામ-પ્રણામ.
સ્થાનત છે જુદા ગોરને તુજ દેશને તલાક;
તલાક છે આ મેહલને મુજ વંશને તલાક-પ્રણામ.

બ્રહ્મ-સ-મળલ.

(અગર હમને દીલ સનમકું દીયા) એ રાહ.

ચંદન--જઈશું હવેછે આખરીના આપણે પ્રણામ;
 પ્રણામ રામશીંગ છે. મુજ પાપને પ્રણામ--ટેક.
 પ્રણામ છે પ્રભાવંતી. માતા ઘણા ઘણા;
 પ્રણામ ઈશ્વર કોપને, સંતાપને પ્રણામ--જઈશું.
 પ્રણામ છે આ નગ્નને. પ્રણામ લોકને;
 સાંસાં ગણા સનીદેવના પ્રતાપને પ્રણામ--જઈશું.

અંક ૩ જો--પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ--રસ્તો.

સનીદેવ--વાહ ! વાહ ! આ તાલ હીક થયો, હું અવસો ગ્રહ બેઠો
 અને રાજ ચંદન સુખ ભોગવે તે મારાથી કેમ દેખી શકાય !
 હવે રાજ રખડતો થયો, હવે પેલા ગુફામાં રાજ રામશીંગના
 પુત્રને મુક્યો છે તેને ત્યાંથી લઈ આવું પછી જોઈ કે શું
 થાય છે ?

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્મરાનનુ જંગલ.

(રાજ રામશીંગ, દરબારીઓ, શેહેરના લોકો રતનસીંગનું મુડદું લ-
 ઈને આવીને બેઠેલાં છે, અને ખરો રતનસીંગ ગુફામાંથી આવે
 છે, તે જોઈ બધા માણસો બીએછે કે ભુત આવ્યું.)

બધા માણસો--ભુત: ભુત: ભુત:

બેત.

રામશીંગ--સેમા તારી આશ રહી, પુત્ર તું કેહેની વાત;
જેને કરીને પામીઓ, તું ભુતની જોની તાત,
તારા જીવની ગતી કરી, કેહેતે કરું આજ;
મારા પુત્રની આ દશા, શું કીધી માહારાજ.

રતનશીંગ--અરે ! પિતાજી, તમે ઘેલા ચયાં કે શું ! અરે ભુત
કેવું ને વાત શી !

રામશીંગ--અરે પુત્ર તુંતો મરી ગયો છે, હમે તને બાળવાને માટે
લાવ્યા છીએ, જો ! આ ઠાઠડીમાં તારું રાજ બાંધેલું છે.

રતનશીંગ--ઓ હશ્વર આ શું આશ્ચર્યની વાત ! ઓ પીતાજી,
મને લાગતો કોણ જાણે કોણ ગયા પણ સવારે ઉઠ્યો ત્યારે હું
એક કુદામાં પડેલો હતો, અને ત્યાં એક મોટો વીકાળ પુરુષ આ-
વ્યો, અને મારો પગ પકડીને ફેંક્યો, ને હું અહીં આવીને પડ્યો,
મુડદું શું ને વાત શી ! લગાર ઠાઠડી છોડીને જીવે તો ખરા ?

રામશીંગ--અરે ભાઈઓ આ કેવું કૈતક ! ભાઈઓ લગાર
ઠાઠડી છોડો આપણે તપાસી જોઈએ. (ઠાઠડી છોડે છે અને
તેમાં મુડદું જ માલમ પડે છે.) ઓ પુત્ર રતનશીંગ ! આ તો-
હોમતતો રાજચંદન બપર આવ્યું હતું એટલા માટે મેં તેને
શેઠેર બાહાર કાઢી મુક્યો છે.

રતનશીંગ--(ગભરાઈને) ઓ પીતાજી ! આ તમે શું અધર્મ કર્યું ?
ઓ પ્રાણ ! રાજ ચંદન જે સત્યનો સ્તંભ, તેનું જવું સાંભળી
હજી સુધી કેમ રહ્યા ! ધીંકાર છે તમોને ! (એમ કહી મુઠા-
ગત થઈ જાય છે, અને રાજ કોષ યુક્ત થઈ સીપાઈઓને કહે છે.)

રામશીંગ—સીપાઈઓ, એવો જે આપણો જંદુખોરો ગોર કે જેને આવું કુકર્મ કીધું તેને બાંધીને લાવો? અને રાજ ચંદનની શોધ કાઢો? જ્યાં હોય ત્યાંથી વીનંતી કરી પગે હાથે પડીને અહીંઆ લીંચાવો?

(સીપાઈઓ જન્ય છે પણ રાજચંદનનો કાંઈ પત્તો લાગતો નથી, પણ ગોરને બાંધી લાવે છે.)

ગોર—(બુમો પાડતો) આ રાજ રામશીંગ, બેગુન્ટે મુજ આલ્-લુની ઉપર આવો જુલમ માંડ્યો છે, માટે તારું સારું કેમ થશે !

રતનસીંગ—(શુદ્ધિમાં આવે છે અને પીતા સાથે વાત કરે છે.)
આ પીતાજી ! આ શું અધર્મ કરવા માંડ્યો છે ? અરે એમ્મં ગોરનો કશો વાંક નથી. એને છોડીદો ? એ તો અવળા ગ્રહના કામ છે. (ગોરને છોડી દે છે અને સીપાઈઓને પુછે છે) અમે સીપાઈઓ, ચંદન છે કે નથી ?

સીપાઈઓ—માહારાજ, અમો દશ દોશ સુધી જોઈ વળ્યા, પણ ક્યાંએ રાજચંદનનો પત્તો મળ્યો નહી.

પ્રવેશ ૩ જે.

સ્થળ—રસ્તો.

(રાજચંદન, મહ્યાગરી. સાથેર, નીર, એ ચારેનું આવકું.)

ચંદન—પ્રીયા, તું એવડી શોકાતુર કેમ જણાય છે !

મહ્યાગરી—આ પ્રાણનાથ, આપણા લાડકવાયા પુત્રોના મુખાર-વીંદ જોઈ મારી છાતી ફાટી જન્ય છે, કે જેણે ટાઢ કે તડકે કદી જોયો નથી, તેમનાથી આ વનના કઠણુ રસ્તામાં તે શી રીતે ચલાસે !

ચંદન—હા ! પ્રીયા હા ! મારા ચીતને પણ એજ વિચારે રૂંધી લીધું છે, હા ! દેવ, હમે તે તારી શી ચોરી કાઢી છે કે અમારે માથે આવું દુઃખ !

સાથેર અને નીર—ઓ મારા વાદાલા માત પીતા તમે આટલા બધા શોકાતુર શા માટે થાવો છો ! આફત કાળમાં ધીરજ રાખીએ, અરે ગાંડા માણસની માફક શું બકો છો, ઇશ્વર ઉપર ભરોસો રાખો !

કાફી ગરબો.

(કુંવરી કુંવર મારા લાડકા.) એ રાડ.

માત પીતા તમે શાંભળો, જે થવાનું તે થાય ;
ધીરજ રાખેની મન વિશે, સાને કરો હાય હાય—ટેક.
રોહીદાસનેરે તારામતી. હરીશ્વર જેવો રાય ;
આવણુ સવાભાર કારણે, કાશી નગરે વેચાય—માતપીતા.
મોરધન માથે આવી બની, તે થયો નીર ઉપાય ;
કાશી નગરના ચોકમાં, અંગ આરે વેહરાય—માતપીતા.
સાને માટે અકળાવછો, કરો ભગ્ન સદાય ;
ભગ્ત ઓધારણુ ભુધરો, કરશે કટમાં સાહે—માતપીતા.

ચંદન—ઓ મારી આંખોના તારા, મારા દુઃખમાં ભાગ લેનારા પ્રીય પુત્રો, શાખાસ છે, જે આવા કઠણ સમામાં તમેનું પાવી ધીરજ !

સાથેર અને નીર—પીતાશ, એવી ધીરજ રાખીએ એજ ઇશ્વર સાહે કરે !
(જાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—નદીના દેખાવ.

(નર્મદા નદીના કીનારા ઉપર રાજ્યચંદન, મહ્યાગરી, સાથેર અને નીર એ ચારે જણા આવેછે અને ગડગડટ, વીજળીના

ચમકારા, પાણીના ઊછળા, તોફાન વગેરે થાયછે.)

ચંદન—ઓ મારી પ્રાણુ પ્રીયા, આપણે હવે પેલેપાર શી રીતે જવું ?

મહ્યાગરી—સ્વામીનાથ, મને ના પુછો, હું તો મારા વીચારમાને વીચારમાં ગાંડી જેવી બની ગઈ છું.

ચંદન—ઓ મારી પ્રીય અર્ધાંગના એવા તે શું વિચારમાં તું પડી ગઈ છે ? મને કહેતો ખરી !

ઝીઝેટી—ગજલ.

(ગઈ એક બે એક બે હવા પલક,) એ રાહ,

ઓ પ્રભુ મુજ પર એકાએક, આ સીતમ તે શું થયું ?

મુઠને ખખર પડતી નથી, કારણ નથી જાતું રહ્યું--ટેક.

શું પાપ પેલેભવ કર્યા. જે આ દશા મારી થઈ;

વનમાં રખડતો હું થયો, વળી રાજ્યપણુ માઈ ગયું--ઓ.

પાણીનો લોટો હાથથી, કોઈ દીન ભરી પીધો નથી;

તો દુઃખ આ વનનું પ્રભુજી, મુજથી કેમ જતસે સહ્યું--ઓ.

પુર આવ્યું નર્મદાનું, પાણી બહું ઊંચુ ચડ્યું;

ચારે જણાને પાર પેલે, શી રીતે જાતું રહ્યું--ઓ.

કાંઈ ઉપાય કઈ હવે, થા સાહે ઈશ્વર આજ તું;

તારા વીના આ જગતમાં, કોઈ બીજું માઈ ન રહ્યું--ઓ.

ચંદન--પ્રીયા. અહીં બેસ, હું આપણા પુત્રોને મારી ખાંધે બેસાડી, પેલેપાર મુકી આવું છું, અને પછી તને લઈ જઈશ.

મહ્યાગરી—વાઈ સ્વામીનાથ, પાછા વેહેલા આવજો (છોકરાને ખાંધે એસાડીને લઈ જાયછે, અને પેલેપાર મુકી પાછો વલતા અધવચ મચ્છ ગળી જાયછે, ઘણો વાર થવાથી મહ્યાગરી વિલાપ કરેછે.)

જીજ્ઞા-ગજલ.

(ઇસ આતશે કુંડકૃતને હવે ક્યા આગ લગાદી.) ઝો રાહ.
આ વનમાં મુકી એકલી, મુજને પીયુજ ગયા.
જોતાં તમારી વાટડી, આ દીનતો જે થયા—ટેક.
અળખાની જન આશરા વીના તે શું કરે;
દીન દુઃખના હવે કાડવા, કહો કઈ પેરે રહ્યાં—આ વનમાં.
મુકાવું રાજપાટ દેવ સર્વે સંપદા;
તોયે ધરીને ધીર, એવા જુદા સૌ સહ્યાં—આ વનમાં.
હું મેહેલથી નીચે, કોઈ દીન નોતી ઊતરી;
તે વનના આ રસ્તા કઠણ, મને વેઠ્યાં પડ્યાં—આ વનમાં.
તોયે ન દેખી શકાયું તુજથી, વાહે ઇશ્વર વાહે;
આ દુઃખમાં હમને એક ખીજથી જુદા કર્યા—આ વનમાં.
(એઠલામાં નાયક નરપતીઆ વણ્ણનારાનું આવવું અને ખોતાનો ચાકર જે તવો તેને કેહવું)

વણ્ણનારો—ઓ તવા, તવા.

તવો—આવુંધું હાલેય ? (આવેછે) કેમ હેઠ હું કામ છે ?

વણ્ણનારો—અરે જરા જોતો ખરો, આ નદીના કીનારા ઉપર કોણ રહેછે ?

તવો—નારે હાલેય હું તો નહી જવાનો, એકતો મધરાત્રી, ખીજું હંધાઈ અને વળી જંગલ.

વણ્ણરો—ઓ મુરખ કહીએ તે કામતો કરતો નથી, સારે તું તે હમારો આકર કે શેઠ ?

તવો—હો, હેઠ, હું કાંઈ તમારે ત્યાં મરવાને વાહતે આકરી નથી રહેલો ?

વણ્ણરો—ઓ મુરખ, જઈને તેને પુછવું તેમાં તે શું બીએછે ?

તવો—હો હાલેખ, બીજું તમે કહો તે કામ કર ?

બેત.

કહેતો કીલ્લો તોડી નાંખુ, પાણી ઉપાડી લઉં;

સાગર સુકાવી નાંખુ, ને ઉવટાવી પૃથ્વી દહીં.

મચ્છર માખીને માકડો, ને મારી નાંખું હું;

ચાંચડ જુલો જવાથી, હું તો ના બીડી.

એવું જે ભારી કામ, તમે કહો તે કર;

પણ આ સમે જોવા નહી કીનારે નહી જઈ.

વણ્ણરો—ઓ મુરખ, તું શું મારી મરકરી કરે છે ?

તવો—વાહ હાલેખ વા ! હું તમારી મરકરી કરું છું ! ના ખરીવાન કહું છું; કદી હું સાં જાઉં, ને સાં ભુત યા પ્રેત, યા દાકણી, યા હાકણી, યા પલીત, યા જીત, યા સુડેલ, યા દૈત; યા રાક્ષસ હોય, અને મને પકડીને મારી નાંખે તેમાં તમારું હું જાણ ? હું જાઉં તો મારા જીવનો જાઉં ? તમારી વાતતો જુદી ? હું તો મારી આયડીનો એખલો, માટે હું તો જવાનો નથી.

વણ્ણરો—(દમભરાવીને) ઓ બેલ તું શું મને ભોટભોટ જાણે છે, કે ? આજ નીકલ અહીંથી ?

તવો—લો તમારી લાકડી, ને નહી જોઈએ મને તમારી આકરી ; આ આલ્યો. (તવાનું ચાલી જવું અને વણ્ણરોનું દોડીને પકડવું)

વણજરો—ઓ ગાંડા ચાલ્યો ક્યાં ? હું તારી સાથે આવું છું.

નવો—હેં ! તો ચાલો હાથ આગળ આગળ, હું પાછળ પાછળ આવું છું.

મહ્યાગરી—આ વનમાં મુકી એકલી મુજને પીયુષ ગયા;

જેનાં તમારી વાટડી આ દીનતો બે થયા—ટેક.

(અનેનું લાંબું જવું, અને મહ્યાગરીને રડતી જોઈ પ્રજ્વળ.)

બેહાગ—ગજલ.

(પહેલુમે ઝેરી નાગકુ હવે જનકે પાસા.) એ રાહ.

તું કોણ છે મુજને કહેતી સાંચે સાચી વાત;

નહીતો આ તરવારથી, થઈ જાસે તારી ઘાત—ટેક.

તું ભુત છો કે પ્રેતછો. એણુ યા દાકણી;

તું કામ આવીછો આ વનમાં ? આ સમે મધરાત—તું.

શું દુઃખ છે જો આ સમે ? રડવાને બેસી તું;

છો એખલી તન આ ફક્તને, વળી તું અમલાન્ત—તું.

શું નામ તારું ગામ કયું, તું જાતની છે કોણ ?

મુકી શરમ કહેતી મને, ભાંગે મારી બ્રાંત—તું.

મનમાં તું તારા લાવતી. નહીં વેહેમ યા જરા;

તું તો છો બેહુન માહેરી, જાણુ મુજને બ્રાંત તોત—તું.

બરવા—કુમરી.

(હમકુ છાંડ ચલે જન માધુ.) એ રાહ.

મહ્યાગરી—શુરે કહું મારા દુઃખડાની વાતો,

તુડીરે પડે અસમાન હો ભાઈ—ટેક.

ભુત નથી ને પ્રેત નથી હું,

દાકીણી શાંકીણી નહીં કોઈ આંહી;

દુઃખની મારી વીળેગણુ છંજી હું,
 યાતો નહી મનમાં તું કાંઈ--શુરે.
 ચંદનાવતી નામે છે. નગરી,
 રાજન ચંદનની જે નવાંઈ;
 હું રાણીધુ' તેની ભાઈ,
 ખોટું નથી કેહેતી એક રાઈ--શુરે.
 મહ્યાગરી છે નામ ને માઈ,
 સાથેર નીર જે પુત્ર સવાઈ;
 રાજ ગયું ને વનમાં નીકળ્યાં,
 જે જે કીસ્મતનીરે યુરાઈ--શુરે.
 ફરતા ફરતાં અહીં આવીઆ,
 પુર ચડયું તું આ નદી માંડી;
 તેમાં તણાયા તણે પ્યારા,
 કરી નાંખી દેવતો જીદાઈ--શુરે.

દોહોરા.

વણજારો--ઓ બાઈ કેહેતી મને, બાહાર કેમ રહી તું;

એ તણુ જળમાં વહ્યાં, તેનું કારણ શું.

મહ્યાગરી--(રડતા રડતા) તુજ આગળ સર્વે લવે. સુલ કહું છું વાત;

આબ્યા આ નદી ઉપરે, હમે ચારે જણા તાત.

પુર નદીનું જેઈને, મુખથી બોલ્યા રાય;

નદીપાર જવા તણો, સાંભળ પ્રીયા ઉપાય.

ખાંધે બેસાડી પુત્રને મુકી આવું પેસે પાર;

પછી તું ને લઈ જાવું હું એ છે મારો વીચાર.

મેં કહ્યું સ્વામી કીક છે, હું બેડી છું આંહી;

આવો જલદી મુકીને, રોકાતા નહીં ક્યાંહે.
હા કહીને મુજને ગયા, દીન થયા એ આજ;
હું અબળા છતાં એકલી, રેહેશે કેમ હવે લાજ.

વણજારો—એનું તું ચીંતા મુકી દે, મારી સાથે ચાલ;
ખા પી પ્રભુનું ભજન કર, થાસે સાહે દયાવ.
જો જીવતા નીકળ્યા હશેનો, મળશે કોઈ દીન;
એ નહીં આપણા હાથમાં, વાત એ દૈવ આધીન.

મલ્યાગરી—(રડતા રડતા)

બતવાનું હતું તે બન્યું, ચાલ આવું છું ભાઈ;

વણજારો—ભાગ્ય હમારા જાગ્યાં, ચાલો પધારો બાઈ. (જાય છે)
(મચ્છી મારો વાહાણુ લઈ આવે છે, અને જાળ નાંખે છે તેમાં
એક મોટું જાગરજસ્ત મચ્છ આવે છે તેને લપ્પને કીનારે
આવે છે, મચ્છને ચીરવું અને રાત્ર ચંદનનું માંડીથી
નીકળવું, અને મચ્છી
મારોનું ગભરાવું.)

સોરઠ—કુમરો.

(રાજ મને નીકોલાએ થારો દેશ.) એ રાહ.

મચ્છીમાર—કેહેની ઓ ભાઈ મને કોણુ છે તું,

ગામ કયું ને નામ શું તારું? સત્ય કહે સાંભળું હું—ટેક.
તેજસ્વી તું છે મોટા, આતે ગતિ તારી શું—કેહેની.
શું કારણ એવું આવી બન્યું જ, જાળમાં પડવું થયું—કેહેની
આ મચ્છે તો ગળ્યો હતો, તુજને હું સાચું કહું છું—કેહેની

કાલીંગડા—ગજલ.

(શીરાતા હએ હમે કાંઠાં કાંઠાં.) એ રાહ.

ચંદન—ઓ મારા પ્રાણ દાતા, કહું શું વાત હું મારી;
 જે સાંભલસો તમે મારી વાત, નહી રહે છાતી સ્થીર તારી—ટેક.
 નગર ચંદનાવતી નામે, ત્યાંનો રાજ ચંદન હું;
 ગયું જ્યારે રાજ નીકળ્યો બાહાર, લઇ એ પુત્રને નારી—ઓ મારા.
 મહા દુઃખ વેઠતાં ફરતાં, આવ્યા નર્મદાને તીર;
 ગતો મહા દૈવની ઘેરી, ચઢ્યું તું પુર ત્યાં ભારી—ઓ મારા.
 બેસાડી ઇશ્વરને મેં ત્યાં લીધા એ પુત્રને ખાંધે;
 મુકીને તીર પેલેપાર, દુઃખો હું મધ્યવારી—ઓ મારા.
 રહ્યા ક્યાં પુત્રને ક્યાં નાર હું ક્યાં ઉદ્રમાં મચ્છના;
 ફર શું હું હવે ક્યાં જાહી, મને ક્યાં પુત્રને પ્યારી—ઓ મારા.
 મચ્છીમારે—ઓ રાજ! જે બનવાતું હતું તે બન્યું હવે જેદ ક-
 થોથી શું થાય? અને એવું નિશ્ચય જાણજે કે તું જ્યારે આવી
 આશ્રતમાંથી બચ્યો ત્યારે તારી સ્ત્રી તથા પુત્ર પણ કુશળ હશે,
 ને કોઇ દીવસ પણ તને મળશે, માટે ચાલ હમારે ઘેર, ખા, પી
 પ્રભુનું ભજન કર,

ચંદન—વારં બહુ સારં ચાલો ભાઈ ત્યારે! (મચ્છીમાર સાથે
 જાયછે.)

પ્રવેશ ૫ મોં.

સ્થળ—રસ્તો.

(સતીનું આવતું અને ભાષણ કરવું.)

સતીદેવ—બધું કામ તો ઠીક થયું, રાજચંદનનું રાજ પણ ગયું
 મહ્યાગરી વણજરા સાથે ગઇ, અને રાજ ચંદન જે નીચમાં

નીચ મચ્છીમાર તેને ઘેર ગયો પણ હજી એક કામ બાકી રહી ગયું છે, કે જ્યાં સુધી બન્ને ભાઈઓ છુટા પડે નહી ત્યાં સુધી એમના ઉપર પુર દુઃખ પડ્યું કેહેવાય નહીં; માટે કાંઈ પણ તજવીજ કરી બન્ને ભાઈઓને છુટા પાડું તોજ મને શાંતી થાય.

પ્રવેશ ૬ હો.

સ્થળ--જંગલ.

(નીર અને સાયેરનું આવીને ગાયન ગાવું, અને નીરને તરસ લાગવાથી ભાઇની પાસે પાણી માંગવું, સાયેરે તેને એસા ડીને પાણી લેવા જવું. નીરનું સુઈ જવું. સનીદેવનું આવવું, સર્પને બોલાવીને નીરને દંસવાનું કેહેવું, સર્પે નીરને દંસ દેવો, નીરનું મરણ પામવું, સાયેરનું પાણી લઇને આવવું, ભાઇને મરણ પામેલો જોઈ રૂદ્ધ કરવું. ને ત્યાંથી ઉડી શહેરમાં જઈ અગ્નિ સંસ્કારનો સામન લેવાને જવું.)

પીતુ-કુમરી.

(કયુ હોતે ખુશી, કયુ હોતે બદ્ધા.) એ રાહ.

સાયેર અને નીર-- ઓ ઈશ્વર તેં આ શું કર્યું.

હમો બન્ને જણા જઈએ તે ક્યાં--ટેક.

રાજ ગયુંને થયા રખડતાં,

મા આપથી વળી બુદ્ધાં કર્યા--હમો બન્ને.

નથી જોયો હમે ટાઢકે તડકો,

આ દુઃખ અમથી કેમ જાણે સહયાં--હમો બન્ને.

એ દૈવ આવાં સમો તેં દેખાડ્યો,

એવાં તે પાપ અમથી શું થયાં?--હમો બન્ને.

જેગીયા-આસાવરી.

(લેલી લેલી પોકાઈ મેં બનમે.) એરાહ.

સાયેર }
અને } --ક્યો આશો ગજબ હમ ઉપર, અરે હશ્વર હશ્વર હશ્વર;
નીર }

રાજ સુખ મુકાબું હમાઈ હમે શુંરે બગાડ્યું તાઈ;
લાવની તું દયા દીલ અંદર, અરે ઈશ્વર ઈશ્વર. હશ્વર.
આ ભયંકર જંગલ છે ભારી, નથી સુજતો રસ્તો મોરારી;
ફરી આવી કેમ તારી નજર, અરે હશ્વર હશ્વર હશ્વર.
સર્પસીંગ ફરેછે બહુ આંહી, કાંટા ભોકાય છે પગ માંહી;
દેહ ધુજે હમારી તો થરથર, અરે ઈશ્વર ઈશ્વર ઈશ્વર.
અરજ સાંભળી દાંસ તારાની, દયા લાવીને કર મેહેરબાની;
પ્રભુ સાહે તું આવી હવે કર, અરે હશ્વર હશ્વર હશ્વર.

કાલીંગડા—દુમરી.

(મોરી અંખીઆ ફરકન લાગી.) એ રાહ

નીર—લાગી છે તરસ ભાઈ પાણી પા,
લગાડમાં તું વશ્ત જરા—ટેક.
કંઈ સુકાયે જીવડો જાયે,
માટે તુંકાં ખોટી થા—લાગી છે.
જો નહી હમણા પાણી મળે તો,
પ્રાણ જશે તું જલદી જન—લાગી છે.
આંહીં નથી કોઈ આપણું બીજું,
તુંજ માતને તુંજ પીતા—લાગી છે.

પાણી લઈને જલદી આવજે,

દોડ ભાઈ તું વેહેસો થા—લાગીછે.

નીર—ઓ ભાઈ સાયેર મને ઘણીજ તરસ લાગી છે ! જો જરા-
વારમાં પાણી નહી મળે તો મારો પ્રાણ જસે ! માટે જલદી
પાણી પા !

સાયેર—ઓ મારા પ્રીય બંધુ ! આટલામાંતો કાંઈએ પાણી દેખાતું
નથી, મટે આ ઝાડને છાંયડે બેસ, હું ગમે તેમ કરી હમણા
પાણી લાવું છું.

નીર—વાર ભાઈ ! જલદી જા, પાણી લાવ. હું અહીંઆ બેઠો છું.
(સાયેર પાણી લેવા જાય છે અને નીર સુષ્ણ જાય છે સતીદેવ સર્પને
બોલાવે છે અને સર્પ ખુશ મીઠજાતી નાચી તેને દસ દે છે,
નીર મરણ પામે છે અને એટલામાં સાયેર પાણી
લઈને આવે છે.)

સાયેર— ઓ ભાઈ ! ઉઠ ઉઠ ! લે આ પાણી પી ! (તે નહી ઉઠ-
વાથી સાયેરે તપાસ કરવી અને સર્પનો દંસ નજરે પડ્યો.)
ચારે ! હાય ! હાય ! આ તો સર્પના દંસથી મરણ પામ્યો હવે
હું શું કરું ?

(સિતાજીના મહિનાની શહ.)

ભાઈ ઉઠની બેઠો થાને. લઈ આવ્યો પાણી હું;

મારા વાહલા દેની જવાબ, સુતો સોડ તાણી શું—ટક.

પણ વિખુટા માને ખાપ, સુખ સર્વે ગયું;

આવા કહણ સમામાં આજ, દગો મને દે છે તું—ભાઈ ઉઠ.

આવી ઊંઘ ન કરીએ વીર, આગળ કામ છે વણું;

આ રન વગડામાં આહી, કોઈ નથી આપણું—ભાઈ ઉઠ.

જાગ જાગની જમણી બાંહે, હવે હું તે શું કરું !

તુંને ઘટે નહીં જાવું વીર, મને મુકી એખવું—ભાષ ઉઠ.
સાયેર—ઓ નીર ! નીર ! અરે ઉઠ મારા બાપ ! મા બાપ પુછસેતો
 હું શું જવાબ દર્શાવ ! હા દેવ તેં આ શું કર્યું ! (મુઠ્ઠા ખાધ પડી
 જવું, પાછું શુદ્ધીમાં આવીને કેહેવું) હવે ભાષને અગ્નિદાહ
 આપવો, અને મારી પાસે એક પદસો પણ નથી હવે હું શું કરું !
 (એકાએક હાથની પોંચી નજરે પડવાથી તે જોઈને બોલવું)
 વારે દેવ તેં આ સમામાં મારી પાસે આ પોંચી રહેવા દીધી છે,
 એજ તારી કૃપા ! ચાલ, હવે જાઉં કશું લાવી ભાઈની ગતી
 કરું ! હા ! (જાય છે.)

(ગુરૂ પક્ષીનું આવવું, નીરનું ઝેર ચુસી લેવું, અને નીરનું
 હાંશીઆર થઈને બેઠું થવું.)

ગરૂપક્ષી—અએ પુત્ર તું કોણ છે ? અને અહીંઆ કેમ આવ્યો
 છે ? તુંને તો સર્પે દંસ દાવો હતો, તે મેં ઝેર ચુસી લીધું, ત્યારે
 તું બેઠો થયો.

નીર—ઓ પશુઓનાં રાજા ? હું રાજા ચંદનનો પુત્ર છું, અને
 દુઃખનો મારો અહીંઆ આવ્યો છું.

ગરૂપક્ષી—અએ નીર આ મારી ચરક લે, કોઈ કુટ્ટી, યા પતી-
 અલને શરીરે લગાડસેતો સારું થશે ? ખીજી આ ઝાડના પો-
 લમાં અજાન છે તે લે ? અંધનીની આંખે લગાડસેતો તે દેખતો
 થશે, હવે હું જાઉં છું.

નીર—વારું, ગુરૂડજી જાવો, રામરામ છે હું તમારો ઉપકાર જ્યાં-
 સુધી મારા શરીરમાં પ્રાણ છે, ત્યાં સુધી ભુલનાર નથી. (ગુરૂડનું
 જવું, નીરનું વીચારમાં પડવું અને ગમગીનીથી ગાએન કરવું.)

જાલા-ખરડ-સ-ગજલ.

(ખગર લે અથે મસીદા તુ કંડા હથે.) એ રાહ.

નીર—અરે ઈશ્વર હવે જાવું ક્યાં હું;
જોઈ મુખડાં ને ક્યાં પ્યારાઓના હું—ટેક.
વિખુટો વાહાલાઓથી, કીધો મુજને;
એવા મેં પાપ પેલે લવ કર્યા શું--અરે ઈશ્વર.
નથી મળતો મને રસ્તો પ્રભુજી;
હવે જઈ કોને પુછું, ક્યાં પ્યારા હું--અરે ઈશ્વર.
(ત્યાં સનીદેવનું આવતું અને નીરને કહેલું.)

સનીદેવ--અથે છોકરા તું કોણ છે? અને માહા અફસોસમાં કેમ પડ્યો છે?

નીર--ઓ માહારાજ હું દુઃખનો માર્યો વનમાં આવ્યો છું. મારી સાથે મારો મોટો ભાઈ હતો તે પ્રભુ જાણે ક્યાં ગયો, હવે તેને હું ક્યાં જોતું અને ક્યાં જાઉં!

સનીદેવ--અરે હા હા, મેં આ રસ્તે જતા એક છોકરાને જોયો તે તારા જેવોજ હતો, અને તે રડતો રડતો જતો હતો, તું આ રસ્તે જા, તે તને મળશે.

નીર--વાર ભાઈ નમસ્કાર છે હું જાઉં છું. (જાય છે.)

સનીદેવ--હવેતો ઠીક તાલ થયો, કામતો સતર આના થયું.
(સનીદેવ. ગયા પછી સાયેર આવે છે અને બોલે છે.)

સાયેર--ઓહો! આતે શું આવ્યેવની વાત! મુડડું પણ પ્રભુ જાણે ક્યાં ગયું! વાહ દૈવ વાહ! (ગમગીનીથી રંદન કરે છે.)

આસાવરી—ગજલ.

(પડ્યે છું વીખુટ્ટે પ્રીયા વિયોગથી તારા.) એ રાહ.
 મુજને મુકીને એકલું નોતું જતું પ્યારા;
 તનદું બજે છે માહેરું વીજોગમાં તારા—ટેક.
 ક્યાં જાઉંને શું કરું કંઈ સુજતું નથી;
 આવી દુઃખમાં કરતી સાહે. વાહવા લાઇતું મારા—મુજને.
 રાજ પણ ખોયું પડ્યા, મા આપથી જુદા;
 એવી આગમાં બળતા ઉપર, મુક્યાં તેં અંગારા—મુજને.
 તારા પેહેલાં મારું મૃત્યુ કેમ ન આવ્યું;
 છાતીમાં સમાતા નથી, આ વેહેના ભારા—મુજને.
 આ કાણુ સમામાં તુજને ન ઘટે જતું;
 અરે પ્રભુ ક્યારે આવશે, આ દુઃખ તણા આરા—મુજને.
 મ.ચેર—વાહ દૈવ ? તારી અપાર લીલા છે, હવે વાણીઆને ત્યાં
 જઈને પેલી પોંચીતો લઈ, અને સામાન તેનો સ્વાધીન કરું
 (ગય છે.)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—ઘર.

(સાચેર વાણીઆને લાં આપે છે અને વાત કરે છે.)

સાચેર—ઓહો શેઠ, મુડદું પણ કોણુ જોણે કોઈ જનાવર ખાઈ
 ગયા કે ઈશ્વર જોણે ક્યાં ગયું ! તે માટે લો આ તમારો માલ
 અને મારી પોંચી આપો.

વાણીઆ—હોય લાઈ હસે, જે બનવાનું હોય તે હર બાને બને છે,
 તેમાં કાંઈ આપણો ઉપાય છે ! હવે રસોઈ તૈયાર છે માટે પ્રસાદ
 લે, અને રાત્રી અહીંઆ રહી સવારે જજો.

(સાથે તેની વાત માની ત્યાં રહેવું, મધ્ય રાત્રીએ વણીકે ચોર ચોર કરી બુમ પાડવી ત્યાં સીપાઇઓનું આવવું અને સાથે-
રને પકડીને બાંધવો, જમાદારે એક સીપાઇને રાગને
ત્યાં મોકલવો, સીપાઇનું જવાબ લઈને પાછું આવવું
અને જમાદારને કહેવું.)

વાણીઓ—ચોર ! ચોર ! ચોર !

સીપાઇઓ—ક્યાં છે ચોર ? (વાણીઓ આંગળી કરી બતાવે છે
અને સીપાઇઓ તેને પકડે છે.)

સાથેર—લાઇઓ, મેં કાંઈ ચોરી કરી નથી અને એ વિશે હું
કાંઈ જાણતો નથી !

જમાદાર—ચોરી ન કરી તો શાવકારે શું અમથી બુમ પાડી
હશે નહીં ? (સીપાઇને પુછે છે) કેમ સીપાઇ રાગ પાસેથી
શું હુકમ લાવ્યો ?

સીપાઇ—જમાદાર, સાહેબ રાગએ કીધું છે કે એને ફાંસીએ
લટકાવીદો.

જમાદાર—અયે સીપાઇ, જા પેલા ફાંસી આપવા વાલા ઢેડને તે-
ડી લાવ ?

(સીપાઇ જાય છે અને ઢેડને તેડી લાવે છે.)

ઢેડ—ઓ ગરીબ પરવર, મા બાપ તમારા ઢેડા આવ્યા છે, હવે હું
હુકમ દીયો ?

જમાદાર—અયે ઢેડ આ ચોરને ફાંસી આપ ? એને વાણીઆને ત્યાં
ચોરી કરી છે.

ઢેડ—વારં હાલેબ બહુ હારં, જાણી છું. (જાય છે)

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ-જંગલ

ફાંસીના દેખાવ.

(ઢેડે સાથેરને ફાંસી પાસે લઇ જવો ત્યાં સાથેરે ગમગીનીથી
ગાયન કરવું.)

બ્રહ્મ-સ-ગજલ.

(હાથ ઝાળ્યા બાદે, પ્યારે એ સુનાયા તુંને.) એ રાહ.

સાથેર. —વાહે પ્રભુજી ગમી વાત આ કેવી તુંને;
દાસ તારાની જોઈએ સારતો લેવી તુંને—ટેક.
મુકાબું રાજ સર્વે, સ્નેહીથી જુદો કર્યો;
આવી શું ધ્યાનમાં. તકસીર તે એવી તુંને—વાહે,
એકતો માત્ર ગયો, વળી હું ચોર છ્યો;
બેગુનહે ન ઘટે આ ફાંસીતો દેવી તુંને—વાહે.
મારા દુઃખમાંતો હવે નથી રહ્યું ફાંઈ બાકી;
બીહીતો નથી હું સજા દે ગમે તેવી તુંને—વાહે.

(ઢેડ તેના ગળામાં ફાસો નાંખેછે તેટલામાં જેદેવશા વાણીઓ
આવેછે તેને અટકાવેછે.)

જેદેવશા—અયે રખેસરે, ખજરદાર? શા માટે આ ગરીબને ફાંસી
આપોછો.?

ઢેડ—હાલેખ એક વાણીઆને ઘેર એને ચોરી કાઢી, માટે ફાંહી
આપીએ છીએ મા બાપ.

જેદેવશા—અરે એને જો મુકી દેવોતો, હું મારા વાહાણુમા બેસાડી,
બીજે દેશ તેને લઇ જઈ,

ઢેડ—વાર હાલેખ, લઇ જવોતો ઘણું સાઈ હમે પણ હત્યામાંથી
મુટીએ. (ઢેડે છોડી દેવો અને જેદેવશાએ સાથે લઇને જવું.)

અંક ૪ થો.—પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—રસ્તો.

શનીદેવ—ઓહો! રાજચંદન ઉપર દુઃખતો બહુ પડ્યું, ક્યાં રાજ
અને ક્યાં જંગલમાં રખડ્યું, મહ્યાગરીનું વણજારા સાથે જવું
રાજ ચંદનનું મધ્ધીમારને ઘેર રહેવું. નીરને સર્પ દંસવો સાથેર
પર દુઃખતો કાંઈ પારજ નહી, હવે એનાં સાત વર્ષ પુરાં થવા
આવ્યાં, માટે પ્રથમ જેવું સુખ હતું તેના કરતાં સોગણું સુખ હું
આપુ તોજ હું શનીદેવ ખરો? માટે ચાલ હવે ત્યાં જાઉં. (જાય છે.)

પ્રવેશ ૨ નો.

સ્થળ—દરબાર.

(જદેવશાની સાથે સાથેરનું અચલાક પુરીમાં ઢોકલશીંગ રાજની
દરબારમાં જવું ને નમસ્કાર કરી બેસવું.)

ઢોકલશીંગ—ઓહો જદેવશા ભલે આવ્યા કેમ સારી પેઠેતો
હોના ?

જદેવશા—હા સાહેબ તમારી કૃપા છે, તો હમે સદાએ ખેમ
ખુશલ છઇએ, પણ સાહેબ તમારે ત્યાં રાજાએ કેમ બેળા
થયા છે ?

ઢોકલશીંગ—અયે જદેવશા, મેં એવું પન લીધું છે કે, આ મારો
ઘોડો છે, તેની ઉપર કોઇથી બેસાતું નથી, માટે જો એ ઘોડો
ઉપર કોઈ બેસીને ફરવેતો, તેને હું મારી પુત્રી પરણાવું, તે માટે
આ રાજાએને બેળા કર્યા છે પણ કોઇથી આ ઘોડો ચાલી શ-
કતો નથી, માટે મને મોટી દલગીરી ઉત્પન્ન થાય છે.

(તે સાંભળી સાથેરે ઉભું થવું અને બે હાથ જોડીને બોલવું)

સાથેર—ઓ ગરીબ પરવર, તમારો હુકમ હોયતો હું ઘોડો ચલાવું.

ઢાકલશીંગ—બહુ સારું, તું ચલાવેતો, તુને મારી પુત્રી પરણાવું,
અને મારું પણ સત રહે.

જેદેવશા—અરે હવે બેશ બેશ. એ ઘોડો તેં ચલાવ્યો? ફાંસી
પરથી તો છોડવ્યો, તે શું ભુલી ગયો? હાથે કરીને મોત શા
સાર માંગે છે?

ઢાકલશીંગ—અએ જેદેવશા, ના શા સાર કહોછો, ભલેને એ ઘોડે
બેસે, એના ભાગ્યનો ઉદય થયો હશે તો. અને મારું પણ સંભ
રહેનાર હશેતો, ઈશ્વર એની લાજ રાખસે, તેમાં તમારું શું
નય છે, (સાથેરને કહે છે) બેસ, ઘોડે બેસ, છોકરા?

(સાથેરે ઘોડો ચલાવવો, વાણીઆનું આશ્ચર્ય થવું, રાજાએ પોતાની
પુત્રીને સાથેર સાથે બ્રાહ્મણને બોલાવીને પરણાવવા.)

જેદેવશા—ભાઈ સાથેર હું તો જમ્મશ આપણે દેશ, તારો શું વિ-
ચાર છે?

સાથેર—તારેતો શેઠ હું તમારી સાથે આવીસ. (રાજાને કહે છે)
પીતાળ ? હમને આશા આપો, હવે હમે હમારે દેશ જમ્મશું.

ઢાકલશીંગ—ઓ પુત્ર સાથેર, જવાએ નહી, આહીં રહો આ
રાજ પણ તારુંજ છે કેની.

સાથેર—ના પીતાળ, હું તો જેદેવશા સાથે આવ્યો છું. માટે હું તો
એમની સાથેજ જઈશ, મને રંજ આપો.

ઢાકલશીંગ—ઓ જેદેવશા, ઘોડા દીવસતો અહીં રહો, ઉતાવળા
શું થયા છો?

જેદેવશા—નારે સાહેબ, હમારાથી રહેવાય નહી, વાહણમાં માલ
છે તે અગડી નય.

(રાજા સાથેરને ધણી દોલત તથા પોતાની પુત્રીને એક દાસી
સાથે આપી વદાએ કરે છે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ-રસ્તો.

(નીરનું નરપતપુરમાં જવું ત્યાં ધણુએક માણસો ભેળાં

થયાં છે તે જોઈને પુછવું.)

નીર—ઓ ભાઈઓ આ ગામનું નામ શું છે? અને આ સરવે માણસો કેમ ટોળે મળ્યા છો?

મ.ણસો—ઓ ભાઈ, નરપતપુર આ નગનું નામ છે, સુખદેવ અહીંયાનો રાજા છે, તે અંગે કુટ્ટી અને આંખે આંધળો છે. તેને એવું પત લીધું છે કે આજ સુર્યાસ્ત થતાં સુધી, મારા દર-દને સારું કરનાર ન મળ્યો તો, હું અગ્નિ સ્મર પણ લઇશ, માટે અહીંયા સર્વે માણસો મળી વિચાર કરેછે કે હવે શું થશે!

નીર—અરે ભાઈઓ, એ દરદનું ઔષધ તો હું જાણું છું, માટે મને રાજા પાસે લઈ ચાલો, હું તેનું દરદ સારું કરીશ. (જાય છે)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ-દરખાસ.

(માણસો નીરને લાવે છે.)

માણસો—ઓ ગરીબ પરવર, આ કોઈ પરદેશી વર્ષદ આવ્યો છે ને તે એમ કહુ છે કે તમારું દરદ હું સારું કરીશ, માટે એને હમો અહીંયા લઇ આવ્યા છીએ માહારાજ.

સુખદેવ—અએ વર્ષદ, જો તું મારું દરદ મટાડશે તો હું તને વચન આપું છું કે મારી પુત્રીની સાથે લગન કરી આપું, અને મારું અડધું રાજ તને આપું એવું મારું વચન છે.

નીર—માહારાજ ધણું સારું, આપા વચન.

(વચન આપે છે, નીર દવા કાઢી લગાડે છે અને રાજાને સારું થાય છે.)

મુખદેવ—હાર વારે દૈવ ! તારી જતીનો કાંઈ પારજ નથી. આ-
જે તેં મને નવો જનમ આપ્યો છે (નીરને જોઈ) પુત્ર તું
કોણ છે. અને તારું નામ શું ?

નીર—હું રાજ ચંદનનો પુત્ર છું. અને મારું નામ નીર છે, દુષ્ટ
પુંદરીકે અમારું રાજ લઈ લેવાથી મારા માત પીતા. મારો
મેટો ભાઈ, અને હું. આરે જાણુ છવ અમાલીને નાહા, ત્યારથી
હમો છુટા પડ્યા છીએ.

(રાજ બ્રાહ્મણને બોલાવે છે અને નીરનાં હાત ધાય છે,
અને રાજ્યાભીષેક કરે છે.)

મુખદેવ—ચોપદાર આજયકી આપણા નગરમાં રાજ નીરની
આણુ ફેરવો કે સરવે રૈયત રાજ નીરના હુકમમાં વર્તે ?

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—રસ્તો.

(સાયેરનું નરપત પુરમાં આવવું, સીપાઈઓએ ઓળખવો, સાયે-
રને પકડી રાજ નીરની દરબારમાં લઈ જવો.)

સાયેર—ઓ ભાઈઓ મને શા માટે પકડો છો ?

સીપાઈઓ—વાહ ! ચોર થઈને, તું શાવકારીની વાતોતો બહુ સારી
કરે છે, તને ફાંસી દેવા માટે મોકલ્યો હતો તે તુંજ કે બીજો
કોઈ ? માટે તને તો પાછી શીક્ષાજ થશે, પણ જ્ને કે જે દેડાએ
તને છોડી મુક્યો છે, તેની શું ગતી થાય છે ? (પકડીને લઈ
જાય છે.)

પ્રવેશ ૬ ઠો.

નરપતપુરની દરબાર.

(નીર રાજ ચલાવે છે અને સીપાઈઓ સાયેરને પકડી લીધાવે છે.)

પરજ—ઓપાઈ,

સીપાઈઓ—રાજ સાહેબ આ તરકર, જેને ફોડયું તું વણીકનું ઘર

ત્યાં એ જ્યારે થયો તો હતો, ત્યારે ફાંસી દેવા મોકલ્યો હતો;
લાલચ લીધી ત્યાં ઢેડે સહી, તેને ફાંસી દીધી નહી,
આજે પાછો નજરે પડ્યો, મેં લાવીને ઉભો કર્યો,
ગમે તે એને સીક્ષા દીઓ. પગાર વધારવા મારો કહ્યો
(બંને ભાઈની એક નજર થવી અને નીરે સાથેરને ઓળખવે
અને તેને પુછ્યું.)

નીર—ઢાણુ! મારો વાહાલો ભાઈ સાથેર તો નહી! (તખત ઉપ-
રથી ઉઠે છે.)

સાથેર—ઢાણુ! વાહાલો મારો ભાઈ નીર! (બંને જણા અરસ
પરસ ભેટે છે.)

નીર—અગ્નિની મારા ભાઈને અમુદ્ય સરખાવ આપો?

(સાથેર પોશાક પેહેરી ગાદી ઉપર આવી બેસે છે.)

સાથેર—મારા પ્રિય બંધુ. મેં તો તને ઝાડની નીચે મરેલો મુક્યો
હતો! ત્યાર પછી શું થયું કે આજ મારા મરી ગયેલા દીકને
ઈશ્વરે એકાએક જીવતું કર્યું!

નીર—ભાઈ મને ગરૂડ પક્ષીએ બચાવ્યો, અને તેની કૃપાથી આ
રાજ પાણુ હું પામ્યો, પાણુ તારી આ શું દશા થઈ!

પરજ-ચોપાઈ.

સાથેર—પાણી લઈને આવ્યો હું, જોઈ ત્યાં તો નીર જીવતું;
અગ્નિદાહ તને દેવા માટે, કદન લેવા ગયો વણીકને હાટ;
પોત્તી મુકી વણીકને તંહી, કાટ કદન મેં લીધું સહી;
પાછો આવી જોઈ જ્યાં, તારું શબ્દ ન દીધું ત્યાં;
ત્યાંથી પાછો આવ્યો ઘેર, જમાડયો મુજને રૂડી પેર;
મધરાતે મચાવ્યો શાર, ખુમ પાડી કંઈ ચોર ચોર;
સીપાઈએ મુજને પકડયો સાર, ફાંસીનો કીધો નીરધાર;
જેદેવસાએ છોડાવ્યો, તેની સાથે અચલાકપુર ગયો;

પાછો આવતા પરણી નાર, વણીકે નાંખ્યો સમુદ્ર મોજર
તુઠો મુજ પર જગનો નાથ, લાગ્યું એક પાટીયું હાથ;
કીસ્મત જોગે આવ્યો અહીં, ત્યારે તુજને ભેટયો ભાઈ.

નીર—(ઘણો ક્રોધ યુક્ત થઈને સીપાઈઓને કહેવું) સીપાઈઓ ?
જુવો તે વાણીઆના વાહાણુ અંદર ઉપર આવ્યાં કે નહીં ? જો
તેના વાહાણુ આવ્યાં હોય તો, જેદેવશાને પકડી મારી પાસે
લાવો ? અને જે વાણીઆએ મારા ભાઈને ફાંસી દેવડાવ્યો, અને
જુઠી ચોરી ચઢાવી. તેના ધરખાર લુટી લઈ ગામ બાહાર કાઢી મુકો ?
સીપાઈઓ—વાર, ગરીબ પરવર જેવો આપણો હુકમ (સીપા-
ઈઓ જાય છે અને નરપતીઓ વણજરો દાખલ થાય છે.)

નરપતીઓ વણજરો—ગરીબ પરવર રાજ સાહેબ, અમારી પોઠો
આવી ચુકી છે, તેનું જે દાણ થાય તે જલદી ચુકાવી લીધો, વાર
લાગસે તો અમારી બેન અમને વઢસે.

નીર—અરે ભાઈ, આવો તમે બેહેન પર ખાર રાખો છો તે તમારી
બેહેન તમારાથી નાની છે કે મોટી ?

નરપતીઓ વણજરો—માહારાજ તે કાંઈ મારી સમી બેન નથી
અમો ફરતાં ફરતાં નર્મદા કીનારે ગયા હતા, ત્યાં એક બાઈ બેઠી
બેઠી રોતી હતી, અને મેં પાસે જઈને પુછ્યું, કે તું કોણ છે ?
ત્યારે તેણે મને કહ્યું કે હું રાજ ચંદનની રાણી છું, અને મલ્યા-
ગરી મારું નામ છે, હું દુઃખીઆરી છું, મારો ભરથાર અને બે
છોકરા આ નદીમાં તણાઈ ગયા. તે માટે હું બેઠી બેઠી રહું છું,
એવું સાંભળવાથી મને દયા આવી. ને મેં તેને કહ્યું કે તું
અમારી ધરમની બેન છે, ચાલ અમારી સાથે, તેજ હમારા
સાથે છે, અને હમો તેના કહયા પ્રમાણે વરતીએ છીએ.

નીર—(આશ્ચર્ય પામી) વારે રંગછેરે વણજરા તારા માત પીતાને

જા તેને બોલાવી લાવ ? ખજનચી, જાવો તમે એ વણુજરા સાથે અને તેને લઈ આવો ? (જાય છે.)

સીપાઈઓ—માહારાજ, આ જેદેવશાને હમો પકડીને લાવ્યા છીએ અને ગમે તે શીક્ષા કરો ?

નીર—સીપાઈઓ, એવો જે દુષ્ટ કુકર્મનો કરનાર તેને તમે મારી પાસે શા માટે લાવ્યા ? આ ભરી સભાની અંદર એના જીવતા નખ ઉતારો ? અને તરવાર વતે એના શરીરના કકડે કકડા કરી નાંખો ?

સાયેર—ભાઈ આતો મોટી અણુઘટતી વાત થાય છે.

નીર—તારે મારા વાંહાલા બંધુ તારો શું હુકમ છે ?

સાયેર—મારા પ્રાણુ પ્રીય નીર, હું જેમ કહું તેમ તું કરસે ?

નીર—હા મારા પ્રીય બંધુ. અગર જે તારો હુકમ હોય તો હું એને હાર મારું ?

સાયેર—નાના, ભાઈ, એવું આપણે ન ધટે એણે મને જીવતદાન આપ્યું છે માટે એને છોડી દે.

નીર—અએ દુષ્ટ કર્મના કરનારા અધર્મી વણીક, તારાં મોટાં ભાગ્ય ઉદય થયાં કે મારા વાહાલા ભાઈને દયા આવી ? નહીતો મારોતો કાંઈ બીજોજ વિચાર હતો પણ શું કરું કે મારાથી આજા ભંગ થતી નથી, માટે તને છોડી દઈ છું.

જેદેવશા—માહારાજ, જે કાંઈ મારો અપરાધ થયો હોય તે મને ક્ષમા કરો.

નીર—અએ વણીક, ઠોકલસીંગ રાજાની પુત્રી તથા તેની દાસી ક્યાં છે ?

જેદેવશા—માહારાજ વાહાણુમાંજ છે.

નીર—સીપાઈઓ. જાઓ ? અને જે માણસો આ વણીક તમારેસ્વાધીન કરે, તેને અતી સંભાલ, તથા આદરમાનથી અહીંઆ લીંઆવો ?

સીપાઈઓ--બહુ સારું માહારાજ, જેવી આપની આજ્ઞા (નમસ્કાર.)
(મલ્યાગરીનું આવવું, સાથેર અને નીરે પગે લાગવું અને બેઠવું.)
નીર તથા સાથેર--ઓ મારી વાહાલી માતા ! અમારો પ્યારો
પીતા ક્યાં છે ?

મલ્યાગરી--માહારા વાહાલા પુત્રો, આપણા દુઃખનો હવે અંત
આવ્યો છે, વળી જ્યારે આપણે આવાં સંકટમાંથી બચ્યાં, ત્યારે
તમારા પીતા પણ જીવતાજ હશે, માટે એમની શોધ કરાવો ?
નીર--ગોર અમારા પીતાની શોધ કરો ? કેમ કે એ કામ તમારા
વગર જીજ્ઞાસી નહીં બને.

ગોર--વારું માહારાજ, બહુ સારું, પણ મને કાંઈ નિશાની આપો,
કે જ્યોતી કરીને તમારા પીતાજીને વિશ્વાસ આવે.

નીર--વારું ગોર નીશાની મોટી આપું છું, એક આ અડધો દોહરો,
ગામે ગામ, અને શહેર શહેર, ગાતા ફરજો ?

દોહરો.

ક્યાં ચંદન ક્યાં મલ્યાગરી, ક્યાં સાથેર ક્યાં નીર;
આ દોહરો તમારે બોલવો અને એનો જે જવાબ આપે તેજ
અમારો પીતા કરી જાણવો, તે તમને જવાબ હું કહું છું તે પ્રમાણે
આપશે.

દોહરો.

જેમ જેમ પડેરે વિપતડી, તેમ તેમ સહે શરીર.
હવે જેમ બને તેમ જલદી જાવો, અને સારા સમાચાર લઈ
આવો, અને અમારા પીતાને પણ લઈને આવજો.
ગોર--વારું ભાઈ જાવું છું. (નમસ્કાર)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ-રસ્તો.

દોહરો.

ગાર—ક્યાં ચંદન ક્યાં મલ્યાગરી ક્યાં સાયેર ક્યાં નીર;

અરે હું દેશો દેસ અને ગામો ગામ રખજો, પણ ક્યાંએ ચંદનનો પત્તો લાગ્યો નહી. અને જુખ તરસ વેઠતાં માંશ' તો, શરીર પણ સુકાઈ ગયું. ચાલવાની પણ શક્તિ હવે રહી નથી, ઓ દૈવ! અરે ક્યાંથી પણ રાજચંદનને મેળવ કે મારી પણ આગર રહે! અને વળી ધનામ પણ મળે, કે જોથી મારો સુખે ગુજરો ચાલે, માટે ઓ પ્રભુ મને સાહે થા! [વીચાર કરે છે] હવે તો બાકી એક નર્મદા કીનારો રહ્યા છે, ચાલ ત્યાં જઈ, જો ઈશ્વરની કૃપાથી મળે તો!

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ—માહાદેવનું મંદીર.

(રાજચંદન હાથે પ્રાર્થના કરે છે.)

કાફી-હારી.

ચંદન—દીન દયાલ મોરારી, પ્રભુ છે દીન દયાલ મોરારી, તમે સાહે કરોની અમારી—ટેક.

સેવકને તમે સાહે કરોછો, ભક્ત વછગ બ્રહ્મચારી, જાણીને મુજને દાસ તમારો, વારે ચડોની અમારી—પ્રભુ. માહા પાપી આ જગમાં ઉધર્યા. નામ તમારું સંભારી; નામનું માહાતમ જાણે તમારું. રશી મુની બ્રહ્મચારી—પ્રભુ. હાથ જોડીને તમને પ્રભુજી, પ્રભુમું હું વારંવારી; કાંતો આ પ્રાણ હરી લોને મારા, કાંતો મેળવ પુત્ર નારી—પ્રભુ.

પ્રિયા! મારી વાહાલી પ્રિયા! પુત્રો! મારા પ્રિય પુત્રો, દૃઢ થાઓ, સુખી થાઓ, મારુ દુઃખના દિવસનો હવે અંત આવ્યો છે, અને તેની સાથે મારા સંકટ પણ સમાપ્તિ પામશે. અહીયાં મારાં દુઃખ, મારો ખેદ અને મારી મોજનો છેડો આવે છે, મારી

વાહાલી, મારા પ્રિય પુત્રો ! આ એક ક્ષણમાં આકાશના પંખેડની પેટે હું સ્વતંત્ર થઈ પડવાનો છું !

આ ઘાતકી તરવાર આ પાપીના હાથથી એનું કામ પુરું કરશે ! અરે પ્યાર ! કસાઈ પ્યાર ! તારી દોરી ઘણી મજબુત છે ! ઘડી અને પળે તું મારી પ્રાણ પ્રિયા અને પુત્રોને યાદ લાવે છે ! પણ નહી, હવે તો ભારે હિમ્મતથી તને મારે વશ કરવો જોઈએ ! તારા પેચમાંથી હવે મારે છટકી જવું જોઈએ ! અરે આ દુનિ-આમાં મારા જેવા કેટલાં દુઃખી પુરૂષો આવી રીતે ભટકતાં હશે ! પેહેલા પુત્રો, પછી પ્રિયા, અને છેવટે હું પોતે એ સર્વે શનીદેવના કાપનું બલીદાન થશે. હું સત્યને માટે મરું છું, અને મારા પુત્રો અને મારી પ્રિયા પણ સત્યને માટેજ મરતાં હશે. ભારે મારે મારા રદ્યને હવે પાતળું થવા દેવું ના જોઈએ. મારે હવે રાજ થઈને મરી પડવું અને મારા પાપ કર્મનું ફળ ગરીબ થઈને વેઠવું, (જુસ્સામાં) અરે બધા માણસ મરે. દેવતાઓનો અંત આવો, આકાશમાં ચળકતા તારાઓ ઝાંખા થઈ જાઓ, બધા માહાસા-ગરો સુકાઈ જાઓ, સર્વે પર્વતો અને ડુંગરો જમીનદેસ્ત થઈ જાઓ જુસ્સા ભરેલી લડાઈઓ થાઓ, લોહીની નદીઓ વેહેવાં માંડો, મારા સરખા લાખોને કરોડો માણસો આ પ્રમાણે માર્યા જાઓ તોએ પણ સત્યતાને શ્રેષ્ઠપણે વતેવા દો; સત્યતા સર્વની ચલાવનાર થવા દો, અને અને સત્યતા મનુષ્યોની અને દેવતાઓની છેલ્લી વારની શાન્તિ થવા દો. અહો સત્યતા ! મારા રદ્યમાં ખીરાજમાન થએલી સત્યતા ! સઘળા મનુષ્યોને તારીજ આપે પકડીને ચાલવા દો. ઓ મારી પ્રાણપ્રિય ! મારા પ્રિય પુત્રો ! મારા તમેજે છેલા પ્રણામ છે ! અને છેવટે તમારા વિયોગમાને વિયોગ-માંજ આ તરવારથી મારો પ્રાણ જનાર છે !

(ખાલેકા માલેકા) એ રાહ.

પ્રિયાથી માહેરો કર કર મીલાપ—ઓ પ્રભુ;
જ્યાં પ્રિયા લાંજ હું કરને મીલાપ—ઓ પ્રભુ;
મોત દે ઓ પ્રભુ આવીને—ઓ પ્રભુ;
આ અરજ મારી તું કર કમલ—ઓ પ્રભુ;
લે કમલ પુન્ય તું આવીને—ઓ પ્રભુ.

(એટલામાં ગોર આવે છે અને ચંદન જોયો તરવાર પોતાના ગળામાં
મારવાં જાય છે તેવોજ તેના હાથમાંથી ખેંચી લે છે.)

ગોર—અયે જોગી એવો તે તું શું દુઃખમાં ગરક થઇ ગયો છે કે
આપ ઘાત કરવાને તૈયાર થયો છે ? (ચંદને જવાબ આપવો.)

(જીતેસે બેઝર હું માર તું) એ રાહ.

ચંદન—જીવ્યાથી બેઝર છું મારતું;
ખેંચની બાઈ ચે તલવાર તું—જીવ્યાથી.
ક્યાં ગયા પુત્રને પ્રિયા મારા;
તેથી કર એ દાર તું ઓ પ્રભુ આવાર તું—જીવ્યાથી.
તેથી દયા કરી દાસની વારે જલદી;
આ દુઃખમાંથી તાર તું આવીને કીરતાર તું—જીવ્યાથી.

ગોર—(દુર જઇને) આ ગાયન ઉપરથી મારી ખાતરી થાય છે કે
એજ પોતેજ રાજા ચંદન છે, પણ કંઈ નહીં હું પેલો દોહરો તો
બોલું પંજી તરત માલમ પડી જશે.

ગોર—ક્યાં ચંદન ક્યાં મલ્યાગરી, ક્યાં સાથેર ક્યાં નીર;
કોઈ હોયતો બાઈ કહી દેજો ? (એમ બે ત્રણ વખત બોલે છે,
રાજા આશ્ચર્ય પામે છે અને બ્રાહ્મણને બોલાવે છે.)

ચંદન—ઓ માહારાજ, અહીંઆ આવો, અહીંઆ આવો ?

ગોર—ઓ જોગી કેમ શું કહો છો ?

ચંદન—માહારાજ, ફરીથી દોહરો બોલોની ?

ગાર--ક્યાં ચંદન, ક્યાં મહ્યાગરી, ક્યાં સાથેર ક્યાં નીર;

ચંદન--(દલગીરીમાં) જમ જમ પડે વીપતપડી, તેમ તેમ સહે શરીર.

ગાર--જોગીરાજ અને માહા આશ્ચર્ય લાગે છે કે એ દોહરો તમે પુરો કર્યો !

ચંદન--કેમ માહારાજ, તમે શું આશ્ચર્યમાં પડ્યાહો કહોતો ખરા ?

ગાર--એ જોગીરાજ, જે આ દોહરો પુરો કરે, તે તો સત્યવાદિ રાજચંદન, માટે તમેતો રાજચંદન ન હો !

ચંદન--હા મહારાજ, હું પોતેજ રાજચંદન છું, શું કહોહો.

ગાર--તારેતો ચાલો ઉઠો, માહારાજ વેહેણા ઉઠો, હું તમારી જા' તથા પુત્રાને મેળવું. (જાય છે)

પ્રવેશ ૯ મો.

સ્થળ--રસ્તો.

(વિદુષક અને પ્રધાન આવે છે.)

ભાએરવી-ગરબી.

(ઓધવજી સંદેશો કહેજો શામને.) એ રાહ.

વિદુષક અને પ્રધાન-આશો ગજળ ઇશ્વર તેં કીધો કારમે

પાડ્યો વિખુટો સતવાદી સરદારજો,

દયા કેમ ન આવીરે, નમેરો કેમ થયો,

ચંદન વિન હવે જીવવામાં ધીકારજો,

નીરલજ તારી છાતી કઠન આવી કેમ થઈ,

દયા દીલમાં લાવી કરને વીચારજો,

મેળવ પ્રભુજી સ્નેહી ચંદન રાખને,

જે છે અમારા હૃદયમાં કેરો દારજો.

પ્રધાન--વિદુષક હવેતો આખરી થઈ, કેમકે હવે કોઈ દેશ નથી

કે આપણા જોવામાં ન આવ્યો હોય, માટે હવે આપણો અન્ન-

દાતાર જે ચંદન તેનો મેલાપ થાય એવું તો મને કાંઈ જણાતું નથી, માટે હવે શું વિચાર કરવો ?

વિદુષક—પ્રધાનજી હવે વિચાર કરવાનો કાંઈ બાકીજ રહ્યો નથી કેમકે આપણે બધા દેશો દેશ ફર્યા પણુ આ શહેર બાકી છે, તેમાં તપાસ કરીએ, માટે ચાલો.

પ્રધાન—ચાલ વિદુષક શોધીએતો ખરા, પછી આપણા કીરમત (જાય છે.)

(રાજ ચંદન તથા ગોર આવે છે.)

ચંદન—માહારાજ હજી કેટલુંક ચાલવાનું છે. ચાલતાં ચાલતાં મારાતો પગ દુખી ગયા. તમે મને દગતા તો ન હો !

ગોર—અરે મહારાજ, હજીતો આપણે આજ સાંજે શહેરમાં જઈ પુગસું. (જાય છે.)

પ્રવેશ ૧૦ મો.

સ્થળ—દરબાર.

(સીપાઈઓ સાથેની સ્ત્રીને લઈ આવે છે સાથેર બેઠે છે, મલ્યાગરીને પગે લાગે છે, એટલી વારમાં રાજ ચંદન અને ગોર આવે છે.)

સીપાઈઓ—માહારાજ, પેલા વણીકના વાહાણમાંથી ઢોકલશીંગ રાજની પુત્રીને લાવ્યા છાએ અને વણીકને છોડી મુક્યો છે.

નીર—વાર સીપાઈઓ બહુ સાઈં કર્યું.

(ગોર અને રાજચંદન આવે છે.)

ગોર—મહારાજ, આ મહારાજ, આમ આવો કાંઈ લાવ્યો છું.

(મલ્યાગરી, સાથેર, નીર અને રાજચંદન એ ચારે જણાની નજર એક થવાથી બેઠે છે.)

ચંદન—ઓહો મારી પ્રિયા ને મારા પુત્રો !

નીર—ખજનચી મારા પીતાને અમુલ્ય પોશાક આપો ?

ગોર—કેમ માહારાજ હવે સાચું કોણ તમે કે હું ? મને તમે
કહેતા હતા કે ઠગતો તો ન હોય ?

ચંદન—માહારાજ, મારી ભુલ થઇ છે, તે માટે મને ક્ષમા કરો.

ગોર—અરે નારે માહારાજ, તેનું તો કાંઈ નહીં, પણ માહારાજ
મને કાંઈ ?

નીર—જાઓ ગોર મેં તમને ધનામમાં દશ ગામો આપ્યા ?

ગોર—સાઈ માહારાજ સુખી રહો, ને તમારી જય જય થાવો.

(શનીદેવનું આવવું.)

શનીદેવ—અએ સતવાદી રાજચંદન, ધન્ય છે તારી ધીરજને કે
તારા જેવા પુરૂષો જગતમાં થોડાજ હશે, હું શનીદેવ છું, અને
તારા ઉપર પ્રસન્ન છું, માટે માંગ માંગ શું માંગે છે ?

ચંદન—(ઘુંટણે પડીને) માહારાજ, હું એજ માગું છું કે આવું
દુઃખ કોઇને નહીં દેતા, કેમ કે આવી ધીરજ અને આવાં કષ્ટ,
ખીજાં સદન નહીં થાય.

શનીદેવ—રાજ, તથાસ્તુ ! યા મનુષ્યજન જે કોઇ આ તારી પ-
વીત્ર કથાને સંભળસે, યા ખીજાને સંભળાવસે તેને હું શનીદેવ
કદાપી પીડા કરનાર નથી.

ચંદન—બહુ સાઈ માહારાજ, ખીરાજો આ આસને.

(શની બેસે છે, બધા ઉભા રહે છે, અને તેટલામાં વિદુષક તથા
પ્રધાન આવે છે.)

ચોપદાર—માહારાજ, આપણી દરબારમાં આવવાની ઉમેદથી બે
જોગીઓ બહાર ઉભા છે, હુકમ હોય તો આવવા દજો.

ચંદન—બહુ સાઈ બેલાસક આવવાદે. (આવે છે) જોગીઓ તમે
શું ઉમેદ રાખીને આવ્યા છો, અને શું હુજર જાણો છો ?

વિદુષક—માહારાજ, હમે ગાવાની કગા બહુ સારી જાણીએ છીએ.

ચંદન—ત્યારે બહુ સારું, શું જાણો છો, ગાઓ ?

પ્રધાન—(બાળુએ) વીદુષક આજ આપણો રાજા છે.

વીદુષક—પ્રધાનજી કેમ છે. આ વાણ બગારો છો કે શું, કિતાવળા ના થાવો ? જીવોતો ખરા, એમના મોઢેથી બોલાવું કે હું રાજાચંદન પછી કેમ ?

પ્રધાન—હા હીક છે ત્યારે ચાલ ગાયેન ગાધએ. (ગાય છે)

ભએરવી—કુમરી.

(ક્યાં ગયો શાહાજાદા જાની ખારો.) એ રાહ.

ક્યાં મળસે ચંદન ખારો, જીવ તલપે છે હમારોરે—ટેક.

દેશો દેશ અને જંગલે જંગલ, ફરતાં ન આવ્યો આરોરે—ક્યાં.

ચિન્નેગના દુઃખનો માથેથી, ક્યારે કિતરશે ભારોરે—ક્યાં.

આણી દયા પ્રભુજી મેળવ ચંદન. ચંદન વીન જગ ખારોરે—ક્યાં.

(આ ગાયન સાંભળી બધા આશ્ચર્ય પામે છે.)

ચંદન—અરે આ કોણુ ! વીદુષક અને પ્રીય પ્રધાનતો ન હોય !
હુંજ રાજા ચંદન છું.

(રાજાને ભેટે.છે અને મહ્યાગરીને પગે લાગે છે અને બહુ આનંદ પામે છે.)

મહ્યાગરી—પ્રાણનાથ, આ વણજરાએ મારો પ્રાણ બચાવ્યો હતો.

ચંદન—શું આ વણજરાએ તારો પ્રાણ બચાવ્યો હતો ?

મહ્યાગરી—હા સ્વામીનાથ.

ચંદન—અએ વણજરા તેં મારી પ્રીયાનો પ્રાણ બચાવ્યો છે, તેથી આ રાજ્યાસન તને સોંપું છું, અને તું સારી રીતે રાજ ચલાવજે.

વણજરો—સારું માહારાજ, મારું ભાગ્ય ખુલ્યું ખરું.

(વીદુષક રીસાધ જાય છે અને એને રાજા સમજાવે છે.)

ચંદન—કેમ વીદુષક શું છે, તું દલગીર શા માટે થાય છે ?

વીદુષક—હા ! આ ગધેડા ચારને રાજ્ય આપ્યું, અને હમો દેશો

દેશ, જંગલે જંગલ, ગામે ગામ, અને શહેરે શહેર ફર્યા તો
કાંઈ નહીં, એ કેવો ઉધો ન્યાય ?

ચંદન—મારા ભલા વિદુષક શા માટે તું ગભરાય છે, આપણી ને
ચંદનાવતી છે, તે તારેજ માટે છે કેની.

વિદુષક—અરે ત્યાંતો પેલું પાપ બેઠેલું છે. તેનું નામ નાહ્યો.

શનીદેવ—અએ રાજચંદન, રાજ પુંદરીક તો મરણ પામ્યો છે
જન તું ચંદનાવતી નગરીનું રાજ્ય કર ?

વિદુષક—ઓહો, ઓહો, ધરણ છુટું, ધરણ છુટું વાહ ! વાહ !
(કૃષ્ણ વધમાનમાં આવે છે.)

કૃષ્ણ—અયે સત્તના સ્તંભ રાજચંદન, તેં પુર્વે પાપ કર્યો હતો
તેથી તને દુઃખ પડ્યું તેમાં કાંઈ શનીનો અપરાધ નથી, હવે હું
તારા ઉપર પ્રસન્ન છું. માંગ માંગ વર માંગ ?

ચંદન—માહારાજ, મને તમારી ભગિત પ્રાપ્ત થાય, અને ફરીથી
ખીજો જન્મ ન ધરું.

કૃષ્ણ—તથાસ્તુ !!!

ઝીંઝોટી—દાદરો.

(દર ચાલે હાલે દીલમાં નોંધીલો.) એ રાહ.

બધા—ઓ ઇશ્વર જગ કરતો તારી, છે અક્કલ કળા સૌથી ન્યારી;
કરી હમપર મેહેર કૃપા ધારી, કીધો તેં ખેલ પુરો આરી;
અએ મંગલ મુરતી વિગ્નઆરી, છે અક્કલ કળા સૌથી ન્યારી.
ઉમેદ પુરી થઇ હમારી, આવી સાહે કરી તેં મોરારી;
પ્રણામ કરીએ વારંવારી. સેવકના છો તમે સુખકારી;
જઇએ તમે ઉપર હમે બલીહારી, છે અક્કલ કળા સૌથી ન્યારી.
મનકા પાપીને તેં તારી, ધાર કરી અલ્યા નારી;
વંદાને તેં મસ્તક ધારી, ગુણ ગાઇએ તમારા લલકારી;
કરજે તું અંતગતી સારી, છે અક્કલ કળા સૌથી ન્યારી.

મૈહૈતા જમનાદાસ ભગવાનદાસની કુંપનીએ પ્રગટ કરેલાં પુસ્તકો.

શાળોપયોગી પુસ્તકો.

	૩. આ. પૈ.
સેન્ડવુર્ડ મર્ટનના મિનિંગ (૧૫૦ પાનાના) ...	૦—૧૨—૦
રાયલ સ્કુલ પ્રાઇમરના મિનિંગ ...	૦—૪—૦
રાયલ રીડર નં ૦ ૧ લાના મિનિંગ ...	૦—૬—૦
રાયલ રીડર નં ૦ ૨ જના મિનિંગ ...	૦—૮—૦
રાયલ રીડર નં ૦ ૩ જના મિનિંગ ...	૦—૧૦—૦
રાયલ રીડર નં ૦ ૪ થાના મિનિંગ ...	૦—૮—૦
રાયલ રીડર નં ૦ ૫ માના મિનિંગ ...	૦—૧૨—૦
હાવર્ડ કૃત પ્રાઇમરના મિનિંગ (મોટા) ...	૦—૪—૦
હાવર્ડ કૃત અંગ્રેજી બીજી ચોપડીના મિનિંગ ...	૦—૬—૦
ફારસી આમાદન નામાનો અં ૦ ગુ તરજુમો	૦—૨—૦
શાળોપયોગી કોષ્ટકો ...	૦—૧—૦

વારતાઓના પુસ્તકો.

સુડા ખેતેરી ...	૩—૦—૦
ગીરધર કૃત રામાયણ ...	૨—૮—૦
જળધર આખ્યાન ...	૧—૮—૦
મોટા ઓખાહરણ ...	૧—૮—૦
મદાલસા આખ્યાન ...	૦—૮—૦
સ્ત્રી વિલાસ ગરબાવળી ...	૦—૮—૦
દલપત અને ધનપાળની વાર્તા ...	૦—૨—૦
સજ્જનતા મેળવવાના સાધન ...	૦—૨—૦
પાર્વતી લક્ષ્મીજીનો સંવાદ ...	૦—૧—૦
રીડલ શીખવાની ચોપડી ...	૦—૮—૦
ક્રિકેટ ગાઈડ ...	૦—૧—૦
દુચકા સંગ્રહ (મનોરંજક વારતાઓ) ...	૦—૮—૦
મુરખાની વારતા ...	૦—૧૨—૦
અબીમન્યુનો ચક્રાવે ...	૦—૮—૦

ઉરદુ ઉરદ્માં છાપેલાં પુસ્તકો,

તોલકાએ દીલ પઝીર (બનભરા)	૦—૧—૦
ગુલશને બાહાર અફઝા (ઉર્દૂ નઘ ઈન્દર સભા)	૦—૨—૬
નકશે સુલેમાની	૦—૨—૬
અન્નમે સખાવત (ઉર્દૂ બદશાહે ખોદાદોસ્ત)	૦—૫—૦
અલીબાબા અને ચાલીસ ચોર... ..	૦—૩—૦
ગુલશને ખેદાદ (ઉર્દૂ શીરી ફરહાદ)	૦—૩—૦
ગુલશને ખેખાર (ઉર્દૂ ખુલખુલે ખીમાર)	૦—૩—૦

નાટકના પુસ્તકો.

ગુલશને ખેખાર ઉર્દૂ તમાશાહાએ પુરબહાર (કે જેની અંદર ૯ ઉર્દૂ ખેલો, ખે જલસા, બંદગીઓ, અન્નરાના ગાયનો, તથા મુજરાઓમાં ગવાતી ૧૫૦ ગજલોનો) ૩. આ. પૈ.	
સંગ્રહ કીધોછે	૧—૪—૦
ચંદ્રસેનને ચંદ્રપ્રભા નાટક.	૦—૮—૦
છેલ સેલાણી અને વિક્રમ ચરીત્ર નાટક,	૦—૬—૦
તમાશાએ નતિજાએ અસ્મત... ..	૦—૬—૦
ચંદ્ર ચંદ્રીકા નાટક.	૦—૬—૦
માલીની નાટક	૦—૬—૦
અન્નમે સખાવત (ઉર્દૂ બદશાહે ખોદાદોસ્ત)	૦—૫—૦
ચંદન મલ્યાગરી નાટક (ચોથી આવૃત્તિ).	૦—૪—૦
તમાશાએ ચાંદળી.	૦—૪—૦
મકેઝના (ઉર્દૂ અફસરે ચરતર)	૦—૪—૦
ગુલશને ખેદાદ (ઉર્દૂ શીરી ફરહાદ)	૦—૪—૦
તોલકાએ દીલકાશા (ઉર્દૂ નઘ ઈન્દર સભા)	૦—૩—૦
સોખતે અસર અથવા મોહન દુઃખદર્શક	૦—૩—૦
નકશે સુલેમાનીનો ઉરદુ ખેલ	૦—૩—૦
ગુલશને બાહાર અફઝા (ઉર્દૂ નઘ ઈન્દર સભા)	૦—૨—૬
મઝલખે ઇસ્ક (ઉર્દૂ બકાલીઓ તાગુલમુલક)	૦—૩—૦

અન્નમે સુખન (ઉર્ફે તીરીયા ચરતર)	૦—૩—૦
ગુલશને બેખાર (ઉર્ફે ખુલખુલે બીમાર.)	૦—૩—૦
અલીબાબા ચાલીસ ચોર...	૦—૩—૦
છત્રક નવ બાહાર (ઉર્ફે ચંદ્રચંદન મોહીયાર)...	૦—૨—૦
નંદરાજ અને સતિ સુલોચનાના ગાયનો	૦—૨—૦
ધ્રુવ આખ્યાનના ખેલમાં ગવાતાં ગાયનો	૦—૧—૬
રસીકાનો અતિ રમુજ કારસ	૦—૧—૦
નવા હરિશ્ચંદ્ર તારામતિના નાં ગવાતાં ગાયનો	૦—૧—૦
નવા નળદમયંતી નાટકમાં ગવાતાં ગાયનો	૦—૦—૯
તોલકાએ દીલપત્રી ગાયન (નાં તં અનન્નરા)	૦—૦—૯
વિધવા દુઃખદર્શક (વાંદાનો વરધોડો)...	૦—૪—૦
સવાહા ઠગનો રમુજ કારસ	૦—૧—૬
ચાલાક શકરખી તથા ગુરજની ગડબડનો કારસ.	૦—૧—૩
શ્રીકૃષ્ણવીલાસ ગાયન	૦—૨—૦

બીજાં નાટકના તથા પરચુરણ પુસ્તકો. ૩. આ. પૈ.

હિંદુસ્તાની ગાયન સંગ્રહ ભાગ ૧, ૨, ૩, દરેકનો...	૧—૦—૦
સીતમે હામાન ઉર્ફે ફરેબે અન્નજલ...	૦—૮—૦
અન્નમે ઉલ્લસ ઉર્ફે હુમાયન નાસીર...	૧—૬—૦
જફાએ સીતમગર	૦—૬—૦
બેનજીર બદરે મુનીર	૦—૪—૦
પુરન ભગત	૦—૪—૦
ફીસાનએ અન્નખા.	૦—૮—૦
હાતખીન તએ ઉર્ફે અફસરે સખાવત...	૦—૬—૦
સએકુસ સુલેમાન...	૦—૬—૦
ઠંસાફે માહમુદશાહ ગજનવી...	૦—૮—૦
ગુલમે અઝલમ ઉર્ફે જૈસા બો વૈસા લો.	૦—૬—૦
ફરેબે ફીત્તા ઉર્ફે આહતે જર	૦—૬—૦
ખ્યાબે મોહબ્બત...	૦—૬—૦

અન્નએળાતે પરસ્તાન	૦—૬—૦
ગુરૂરે રાચ્છશાહ	૦—૬—૦
આશકકા ખુન, દામન પે ધબળા.	૦—૮—૦
અલાદીન	૦—૩—૦
તીલસમે જોદરા... ..	૦—૩—૦
લયેલી મળનું	૦—૪—૦
છેલ યટાકિ મોહિના રાની ચૌર હવાઈ મીજલસે	૦—૪—૦
બંગીરશાહ ગાદર.	૦—૩—૦
શકુન્તલા	૦—૩—૦
સદેવત સાવલીંગા.	૦—૧—૬
કામસેન રસીકાના ગાયન.	૦—૧—૦
સીતાહરણ નાટક... ..	૦—૮—૦
ઝોખાહરણનો ઝોપેરા... ..	૦—૧—૦
રૂક્મણી હરણ	૦—૧—૦
સંગીત ગાયન સંગ્રહ	૦—૮—૦
કામસેન નાટક	૦—૮—૦
ગોપીચંદ નાટક (ગુજરાતી)	૦—૮—૦
મૃચ્છકટીક નાટક... ..	૦—૮—૦
કરણ ઘેલાના ગાયન	૦—૧—૦
લલિતા દુઃખદર્શક... ..	૦—૮—૦
નળદમયતી... ..	૦—૮—૦
મદાલસા	૦—૧—૦
વિરસિંહ ચન્દ્રિકા... ..	૦—૧—૦

ઝો સિવાએ દરેક જાતની નાટકની, વારતાઓની, અંગ્રેજી, ગુજરાતી, ઉરદુ ઝોપડીઓ પણ મળસે, જથ્થાબંધ લેનારને કમીશન ધણુંજ સાર આપવામાં આવશે.

મેહુતા જમનાદાસ ભગવાનદાસની કુપની;

મૈનૅજર—જમનાદાસ ભગવાનદાસ,

હેકાણું—મુંબઈમધ્યે ભુલેશ્વર આગળ.

દમજાગર છપાઈ બાહર પડ્યો છે.

ગુલશને બેખાર

૩૬

તમાશાહાએ પુર બહાર.

(કે જેની અંદર નીચે લખેલા કિસ્સા બેઠો, બે બલસાઓ, બંદગીઓ, બન્દગીઓ, તથા મુજરાઓમાં ગવાતી મશહુર ૧૫૦ ગજલોનો સંગ્રહ કીધો છે.)

બેલોના નામ.

૧ અન્નમે સખાવત.	૮ ચન્દ્રબદન મોલીયાર.
૨ નંશે સુલેમાની.	૯ મકેજના (આફસરે ચરતર.)
૩ નર્મ હંદર સભા.	૧૦ બે બલસા.
૪ તમાશાએ આદખી.	૧૧ બંદગીઓ.
૫ બકાબલીઓ તાજુલમુદ્દર.	૧૨ બતગ્નરાના ગાયનો.
૬ શીરીન ફરહાદ.	૧૩ મુજરાઓમાં ગવાતી ૧૫૦ ગજલો.
૭ અલીબાબા આલીસ ચોર.	

કિમ્મત રૂપીઓ સવા.

આ પુસ્તક ધણુંજ સરસ અને રસુજી ૭૦૦ પાનાનું છપાયું છે જેની ખુશી વાંચ્યા બાકી કદાપી માલમ પડશે નહીં. બે નકલ મંગાવસે તેની પાસેથી પોસ્ટેજ ખરચ લીધામાં આવસે નહીં.

જમનાદાસ ભગવાનદાસની કુંપની,

પ્રગટ કરનાર;

હેકાણું :—મુંબઈમાં બુલેશ્વર આગળ.

જાહેર ખખર.

આ ચોપડી નીચે લખેલે ઠેકાણેથી વેચાતી મળસે.

મુખ્યધ—રામવાડી આગળ યુકસેલર સેરીઆરજી હોરમસજી
માસ્તરની દુકાનેથી, તથા દાંમાંદર ઈશ્વરદાસની દુકાનેથી
તથા ગણેશચાકીન નાકે આળકુળુ સદમલુની દુકાનેથી તથા
પાંચબાની આગળ ચિ યુકસેલીંગ અને જનરલ એજન્ટસી-
માંથી તથા કાજી કુતેલ મહમદ નુરમહમદની દુકાનેથી,
તથા મુઘાં નુરદીન જીવાખાનની દુકાનેથી વેચાતી મળસે.

મુરત—યુકસેલર કરસનદામ નારણદાસની દુકાનેથી તથા પો-
રવાલા મનચેરજી જમશેદજીની દુકાનેથી વેચાતી મળસે.

વરોડરા—યુકસેલર રણછોડલાલ ભોતીરામની દુકાનેથી મળસે.

અમદાવાદ—યુકસેલર જગજીવન દક્ષપતની દુકાનેથી મળસે.

ભાવનગર—વોરા અયુદ્ધલાલુસેન આદમજીની દુકાનેથી મળસે.

કરાંચી—શેખ નુરદીન જીવાખાનની દુકાનેથી તથા યુકસેલર

સુંદરજી વીસરામની દુકાનેથી વેચાતી મળસે.

હેદરાબાદ સીધ—લકીમ ઈશ્વરદાસ કીરતગયની દુકાનેથી મળસે.

સક્કર—ઈશ્વરદાસ નેહાલચંદની દુકાનેથી મળસે.

કચ્છમાંડવી—નાગેરી ચાંપસી ખીમરાજની દુકાનેથી મળસે.

જયથાળધ મંગાવનારા યુકસેલરોએ નીચે લખેલે ઠેકા-

ણેથી મંગાવી લેવી. કમીશન ઘણું સારું આપવામાં આવસે.

મેહતા જમનાદાસ ભગવાનદાસની કુંપતી,

મંતજર—જમનાદાસ ભગવાનદાસ;

ઠેકાણું—મુખ્યમધ્યે ભુલેશ્વર આગળ.

